

780
889
Б-44

Абулғозий Баҳодирхон

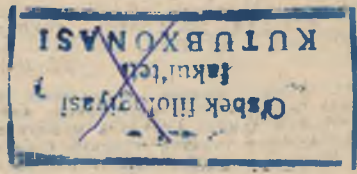
ШАЖАРАЙИ
ТАРОКИМА

445.2
89
б-41

Абулғозий Бақодирхон

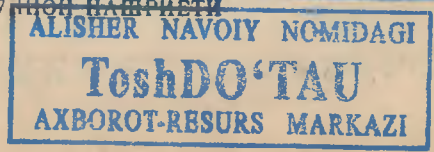
ШАЖАРАЙИ ТАРОКИМА

ТОШКЕНТ

12247

ЎЗБЕК ИСТИҚЛОҚ ШАХСАТИ

Нашрга тайёрловчи:

филология фанлари доктори, Халқаро Маъмур Кошгарий
мукофоти совриндори ҚОЗОҚБОЙ МАХМУДОВ-

Мухаррир
Тулқин АЛИМОВ

Баҳодирхон, Абулғозий.

Шажарайи тарокима (Нашрга тайёрловчи Қ. Мах-
мудов). —Т.: Чўлпон, 1995. — 486.

XVII асрда яшаган Хива хони А. Баҳодирхоннинг «Шажарайи тарокима» асары туркий халқларнинг келиб чиқиши ва уларнинг тарихий таркиб тоғниши ҳақида қимматли маълумотлар берадиган шеър ёдгорлиқидир. Муаллиф конкрет тарихий шахслар ҳақида гапираркан, уларнинг характери-ларини яратди, қизиқарли воқеаларни бадиий бўёқларда чизди.

63.5X63.3(5у)

A $\frac{4702620104-74}{360(04) - 95}$ 6-95

ISBN 5-8250-0426-2

© А. Баҳодирхон, 1995 йил.

К И Р И Ш

XVII асрда Туркистон Хива хонлиги, Бухоро хонлиги, Қўқон хонлиги, Улуғ жуз, Урта жуз, Кичик жуз ҳамда Қашқария (Шарқий Туркистон) хонликларига бўлиниб кетган эди. Сиёсий тарқоқлик ҳамда эски савдо йўли ёки ипак йўли ўз йўналишини ўзгартириб, денгиз муҳитларига кўчиши Туркистоннинг иқтисодий, маданий жиҳатдан тушкунликка олиб келган сабаблардан биридир. Иккинчидан, хонликлар ўртасидаги тўхтовсиз урушлар ҳам барча хонликларда хўжалик ва маданий ҳаётни орқага кетишига олиб келди.

Шунингдек, Туркистон улуғ давлатларнинг орасида сиёсий-иқтисодий, маданий жиҳатдан махсус қамал ҳолатида эди. Шимолда Россия империяси, шарқда Хитой империяси ҳар томонлама хавф солиб турар эди. Шундай бўлса ҳам бу даврда турли жанрларда тарихий, бадиий, фалсафий, диний, тиббий мазмундаги асарлар дунёга келди. Хива хони Абулғозий Баҳодирхон, Сўфи Оллоёр, Бобораҳим Машраб, Турди Фароғий, Саидо Насафий, Маҳмуд ибн Валий, Муҳаммад Амин Бухорий, Юсуф Қорабоғий каби қатор шоир, файласуф, тарихчи, табиатшунос олимлар етишиб чиқди.

«Шажарайи тарокима» ёзма обидасининг муаллифи Хива хони, Абулғозий Араб Муҳаммадхон ўғли ҳижрий сана 1012 йил 15 Раббийул аввал ойида, милодий сана 1603 йил 12 августда XVII асрдаги Хива хонлиги пойтахти Урганч шаҳрида таваллуд топган, ўзбек элининг қўнғирот уруғидандир. Абулғозийхоннинг ҳаёти, ижтимоий сиёсий фаолияти «Шажарайи турк» ёзма обидасида батафсил сўзлаб ўтилган.

Абулғозий Баҳодирхоннинг асарлари ичида «Шажарайи тарокима» («Туркманлар шажараси»), «Шажарайи турк» («Турклар шажараси») муҳим ўринни эгаллайди. Муаллифнинг айтишига қараганда, «Шажарайи тарокима» туркман оқсоқоллари ва улуғ бошлиқларнинг таклифига кўра оддий турк кишиси тушунадиган, ҳатто беш яшар турк ўғлони ҳам англайдиган тилда ёзилган. Асарда Одам ато авлодлари, Муҳаммад алайҳиссалом пайғамбаримизга қадар ўтган пайғамбарлар эсланади, Нуҳ пайғамбарнинг Хом, Сом, Ёфас ҳамда Ёфаснинг

Ўгли Турк ҳақида ҳикоя қилади, турк, мўғул халқлари тарихи сўзланади, Қорахон ўгли Ғузахон фаолияти ҳақида тўхталади, бутун ўғуз эли ва туркман халқининг қабилавий таркиби, уруғларининг бир-бири билан боғланган нуқталари, тарихий-этногенезини кўрсатиб ўтилади. Шунингдек, Хива хонлиги билан туркманларнинг сиёсий курашлари ҳам эслаб ўтилган. «Шажарайи тароқима» асари Абулғозий Баҳодирхон тахтга ўтиргандан анча вақт ўтгандан сўнг ёзилганлиги таъкидланган. Бу маълумотга қараганда, 1660—1661 йиллар орасида ижод қилинган. «Шажарайи тароқима» ёзма обидасида туркман қавми билан Хива хонлиги орасидаги сиёсий курашлар, туркманларни итоат қилдириш учун олиб борилган курашлар баён этилган, ўзбек ва туркман халқлари ўртасида иноқлик ўрнатилиши таъкидланган.

Абулғозий Баҳодирхон 1630—1640 йиллари Эроннинг Исфихон шаҳрида сиёсий тутқунликда яшаган даврларида Рашид-ид-дин, Шарафиддин Али Яздий каби тарихчиларнинг асарлари билан танинган. Бу асарни ёзганда Эрон ва Туроннинг тарихига оид ўн саккизта ёзма манбалардан ҳамда халқ оғзида сақланиб қолган ривоятлардан фойдаланган. Асарнинг ўнлаб қўлёзма нусхалари Ўзбекистон Фанлар академиясининг Шарқшунослик институтида, Тошкентдаги Алишер Навоий номли кутубхонада, Ашхободдаги Туркменистон Фанлар академияси кутубхонасида, Россия Фанлар академияси Шарқшунослик институтининг Ленинград бўлимида ҳамда Истанбул кутубхоналарида сақланмоқда. Биз асарни нашрга тайёрлашда А. Н. Кононов томонидан Ўзбекистон Фанлар академияси Шарқшунослик институтида сақланаётган энг ишончли ва тўлиқ нусхаси асосида қиёсий метод билан 1958 йили Москва ва Ленинградда нашр қилинган араб ёзувидаги асар матнидан фойдаландик. Ушбу асарни нашрга тайёрлашда бир қатор сўзлар эски ўзбек тили талаффузи асосида берилди. Шунингдек, воқеа сўзи таркибидаги е товуши жарангсиз қ товуши билан келиши туркий тил қонунларига мос келмайди, шунга кўра е ўрнида қаттиқ талаффуз қилинувчи и (ы) товушини қўладик. Бундан ташқари, қон, гон, кон, гон, роқ қўшимчалари таркибидаги о унлиси тарихан ҳамда ҳозир ҳам ўзбек тилининг фонетик қонунларига зид бўлгани учун а товуши орқали қан, ган, кан, ган, рақ, рақ шаклида бердик.

Туркий тилга хос кўк, кўл, учун кул, улуш каби сўзларда юмшоқ ў ва у товушларини ифодалаш имконияти бўлмади.

Бисмиллоҳир роҳманир роҳийм.

Сипос ва стойиш ул эгага ким анинг ҳеч аввали ва охири йўқ ва юртининг заволи йўқ ва отаси ва онаси йўқ ва хотини ва ўғули ва қизи ва кенгаша турган киши-си йўқ турур, ошни ва сувни андақ улаштурғувчи йўқ турур ким гадойдин то подшоҳгача ва қумрсқадин то пилгача (филгача) ва чибиндин то семруггача барчасининг аҳволига лойиқ берур. Бир кун ҳеч қаюсининг улушини кам қилмас, агар ер юзинда кўкарган йиғачларнинг барчаси қалам бўлса ва тенгизлар сиёҳ бўлса, барча одам фарзанди битикчи бўлса тақи юз минг ва юз минг йил анинг сифатини битса тенгиздин бир катра ва тоғдин бир мисқол тошни битгандин азрақ бўлғай. Бас менинг айдганим пе бўлғай. Дуруд ва таҳъ бешумор ул пайгамбарга ким барча пайгамбарларнинг яхшиси ва худой дўсти ва барча одам фарзандига юборган элчиси турур. Анинг ёрон ва ўғлонларига кўпдин кўп тангри раҳмати бўлғай. Эмди мундин сўнг Чингиз авлодиндин Урганчи Араб Муҳаммадхоннинг ўғли Абулғозийхон айтатурур ким кўп эмгаклар кўргандин сўнг ёшимиз ўттуз тўққузга етганда тарих минг тақи эллик бирда йилон йилинда Хоразм мамлакатинда отамиз тахтинда ўлтуруб, юрт ишига машғул бўлдуқ. Ул вақтда туркман Манғқишлоқ ва Абулхон ва Тежан сувининг ёқасида ўлтуруб эрдилар. Хоразмда ўлтурганлари ҳам бизнинг келуримизни эшитиб қочиб, бу айтилган уч юртга бордилар. Андин сўнг бир нечаси кўч бирлан ва нечаси йўл бирлан уч юртда бир эвли қолмай барчаси Хоразмга келдилар тақи яхшилари навкар ва ёмонлари раъиятлари ва беклари менинг тарихни яхши билуримни эшитиб турурлар тақи бир кун барчалари келиб, арз қилдилар ним бизнинг ичимизда Ўғузнома кўп турур, аммо ҳеч яхшиси йўқ, барчаси галат ва бириси бирисинга мувофиқ эрмас, ҳар қайсиси бир турлук ва бир дуруст эътибор қилғудек тарих бўлса эрди, яхши бўлур эрди теб ўтун қилдилар эрса, онларнинг ўтунларини қабил қилдим. Анинг учун ким бу китобни айтқандин ўн етти йил илгари барча туркманлар бизга ёғи бўлуб эрдилар. Ул сабабдин биз анларни кўп чопдуқ ва бир каррат Хуросонда Дурунга таъаллуқ Бурма теган сувнинг ёқасинда бизнинг бирлан саф тортиб (6-бег) урушдилар. Тангри бизга берди Аввалдин то охиргача биз сабабли яхши ва ёмондин йигирма меъг чоқлиқ ки-

шилари ўлди, анинг ичинда гуноҳкорлари ҳам бор эрди ва бегуноҳлари ҳам бор эрди. Пайғамбар айтиб турурлар ким-қалан набийю алайҳиссалом адҳалассурури фи қалбиа мўминни хайр мин ибодатис сақалини маъниси бу турур ким агар бир киши бир мусулмон кишининг кўнглини хушҳол қилса, анинг савоби барча Одам фарзандларининг ва жинларнинг тангриға бандалиқ қилган савобиндин кўп турур. Бас неча минг кишилар менинг бу сўз айтқанамға билмаганларин билиб кўнгиллари хуш бўлатурур. Худойи таолодин умидим бор ки мунинг савоби агар ул қатлёмда гуноҳ бўлган бўлса, анға голиб келгай теб ва тақи ул ким бир кун бир киши бу китобни ўқуб билмаганини билса, бизнинг руҳимизга фотиҳа ўқуғай тедук тақи китобни айтмаққа ружуъ қилдук тақи бу китобға «Шажарайи тарокима» теб от қўйдук. Барча билинг ким, биздин бурун туркий тарих айтқанлар арабий луғатларни қўшуб турурлар ва форсийни ҳам қўшуб турурлар ва туркийни ҳам сажъ қилиб турурлар, ўзларининг ҳунарларин ва устодлиқларини халқға маълум қилмақ учун биз мувларнинг ҳеч қайсисини қилмадук, анинг учун ким, бу китобни ўқуғучи ва тинглағучи албатта турк бўлғуси турур. Бас, туркларга туркона айтмақ (айтмоқ) керак, то уларнинг барчаси фаҳм қилгайлар бизнинг айтган сўзимизни (7-бет) билмасалар андин не ҳосил агар анларнинг ичларида бир ва ё икки ўқуған ақл киши бўлса ул билса, билмаган кўпнинг қайси бирини айтиб билдурур. Бас, андақ айтмақ керакким, яхши ва ёмов барчалари билиб кўнгилларига маъкул бўлгай, Эмди Одамдин то бу вақтғача ким тарих мингда етмиш бирда турур туркманларнинг ва сўнг туркман отин кўтариб, туркманга қўшилган элларнинг анча билганимизни бир-бир айталинг, билмаганимизга илож не.

ОДАМ АЛАЙҲИССАЛОМНИНГ ЗИКРИ

Худойи таоло фаришталарга айтдиким, турпақдин киши ясаб, жон бериб, ер юзинда ўз ўрнумға халифа қилиб қўя турурмен теди эрса, фаришталар айтдилар: анлар юқориғи тўшак бирлан қуйиғи тўшакни забт қила билмаслар. Ул сабабдин сенга осий бўлурулар, яратганинг ўла турур тедилар. Худойи таоло айтди: мен билганини сизлар билмассизлар, баринглар! Турпақдин бир кишининг суратин ясанглар теди. Азроил алайҳиссалом худойининг амри бирлан барча ер юзингдаги ҳар турпақдин олиб, Маккаийи Муаззама бирлан Тоифнинг орасинда

турпақни балчиқ қилиб, Одамнинг суратини ясаб ʻтгуз-
дилар, бир неча йиллар ʻтгандин сўнг Худойи гаоло анга
жон берди ва минг йил дунёда турди. Одам демаклик
араб тили турур, араб терини одам дер, ҳар нимарсанинг
тошини тери дерлар, фаришталар турпақни йерни қазиб,
ичиндид олмадилар тошиндин олиб, (8-бет) Одамнинг
суратини ясадилар, анинг учун одам тедилар анларнинг
беҳиштга борганлари ва андин чиққанлари ва ер юзинда
юрганларининг ҳикоятлари халқ ичинда машҳур турур,
анинг учун айтмадуқ. Одам ʻлар бўлди эрса, Шис отли
ʻғлига айтди ким, мендин сўнг, сен менинг ʻрпумга
ʻлтуруб ʻғлонларимга бош бўлғил, теб кўп насиҳатлар
қилди. Бу дунёдин ул дунёга кетди. Андин сўнг ʻЖаброил
алайҳиссалом Худойи таолодин Шисга китоб олиб келди.
Шис ҳам пайғамбар ва ҳам подшоҳ бўлуб, элга адолат
қилиб, тўқуз юз ʻн икки йил бу дунёда туруб, жаннат
саройига кетди. Шиснинг маъниси Худойининг ҳайбати
демак бўлур. Шис ʻлар вақтида ʻғли Анушни ʻрнинда
ʻлтуртуб кетди. Ануш тақи отаси ва улуғ отасининг ша-
риъатига амал қилиб ул тақи отаси-тек тўққуз юз ʻн
икки йил бу манзилда ʻтуруб, ул манзилга кетди. Ануш-
нинг маъниси содиқ темак бўлур. Ануш тақи ʻларинда
ʻғли Қайнанни ʻрнинда ʻлтуртуб, кўп насиҳат ва васият
қилди. Ул тақи секиз юз қирқ йил отаси юрган йўлда
туруб, ʻғли Махлойилни ʻз еринда ʻлтуртуб, Тангри
яқинига кетди. Махлойил замонинда Одам фарзанди кўп
бўлди, ʻлтурган ерга сигишмадилар, ул сабабдин Махло-
йил Бобил иқлимига бориб бир шаҳар солди, отини Сус
қўйди ва том, эв солди ва кендлар қилдурди, андин ил-
ғари шаҳар ва кенд ва эв йўқ эрди, тоғларнинг қавоқинда
ва ё чангалда (9-бет) ʻлтурур эрдилар, халқга ҳукм қил-
ди, ер юзига ёйилинг теб, барча Одам фарзандлари Мах-
лойилнинг амри бирлан бориб, ҳар қайда муносиб ер
бўлса, кендлар солдилар. Махлойил тўқуз юз йигирма
йил сўзлайтурган шаҳарда туруб, ʻғли Бардни ʻз еринда
ʻлтуртуб, дам урмас шаҳрига кетди. Бард тақи тўқуз юз
олтмиш йил бу юртда ʻлтуруб, ʻғли Ахнуни юртинда
қўйуб кўчмас ва қўнмас юртга кетди, ʻғлининг оти Ахнуж
эрди ва лақаби Идрис, Худойи таоло ани пайғамбар
қилди, саксон икки йил пайғамбарлиқ қилди, халқни
тўғри йўлга ундади, андин сўнг Тангрининг амри бирлан
Азройил келиб Идрис алайҳиссаломни парнинг устида
қўюб, беҳиштга олиб борди. Ул кундин то бу вақтгача
беҳиштда турур. Идрис беҳиштга боргандин сўнг ʻғли
Матушалах отаси ʻрнинда ʻлтурди, дод ва адл қилди,
умрининг сони маълум эрмас, ул тақи отаси барган ерга

борди, андин сўнг Матушалахнинг ўғли Лимақ отаси еринда ўлтуруб, кўп йиллар дод ва адл қилди тақи отаси кетган йўлга тушуб кетди, анинг ҳам умри маълум эрмас, андин сўнг ўғли Нуҳ пайгамбар отаси ўрнинда ўлтурди. Худой таоло икки юз эллик ёшига етганда пайгамбарлик берди, етти юз йил халқни тўғри йўлга ундади, эр ва хотундин саксан киши имон келтурдилар, етти юз йилнинг ичинда саксанин ортуқ (10-бет) киши имон келтурмаганига ачигланиб халқга дуоибад қилди. Жабройил келди тақи айтди ким Худой таоло сенинг дуонгни қабул қилди, фалон вақтда халқни сувга фарқ қилур бўлди, сен кема ясағил теб, кемани нечик ясарин кўрсатди, ердин сув чиқди, осмондин ёмғур ёғди ер юзиндаги жонлининг барчаси фарқ бўлди. Нуҳ пайгамбар уч ўғли ва имон келтурган саксан киши бирлан кемага минди, бир неча ойдин сўнг ер Худой таолонинг амри бирлан сувни ўзига тортди, кема Мўсул теган шаҳарнинг тақи яқинида Жуди теган тоғдин чиқди, кемадин чиққан кишиларнинг барчаси бемор бўлдилар, Нуҳ пайгамбар уч ўғли ва уч келини бирлан яхши бўлдилар, андин ўзга кишиларнинг барчаси ўлдилар, андин сўнг Нуҳ пайгамбар уч ўғлининг ҳар қайсисин бир ерга йиборди. Хом отли ўғлини Хиндистон ерига йибарди, Сом отли ўғлини Эрон заминга йибарди ва Ефас отли ўғлини қутб шимоли тарафига йибарди тақи учига ҳам айтди ким Одам фарзандлариндин сиз учунгиздин ўзга киши қолмади, эмди учунгиз уч юртда турунг, ҳар қачон ўғлон ушоқингиз кўп бўлса, ул ерларни юрт қилиб ўлтурунг теди. Ефасни баъзилар пайгамбар эрди деб турурлар ва баъзилар пайгамбар эрмас деб турулур. Ёйиқ сувининг ёқасига борди, икки юз эллик йил анда турди тақи вафот бўлди, саккиз ўғли бор эрди, авлоди бисёр кўп бўлуб эрди, ўғлонларнинг отлари мунлар турур: Турк, Хазар, Сақлаб, Рус, Минг, Чин, Камари (11-бет) Тарих, Ефас ўларинда улуғ ўғли Туркни ўрнинда ўлтур теб ўзга ўғлонлариға айтдиким, Туркни ўзунгизга подшоҳ билиб, анинг сўзиндин чиқманг теди, Туркка Ефас ўғлони теб лақаб қўйдилар, бисёр араблик ва оқил киши эрди, отасиндин сўнг ерларини юрди ва кўрди.... тақи бир ерини хушлаб, анда ўлтуруб, бу кун ул ерини Иссиғқўл дерлар, хиргоҳ (харгаҳ) эвни ул чиқарди, турклар ичиде ким баъзи расмлар (русумлар) бор андин қолди, Туркнинг тўрт ўғли бор эди, аввал Тутак, иккинчи Чигил, учунчи Берсачар, тўртунчи Имлақ (Амлақ). Турк ўлар бўлғонида Тутакни ўз ўрниға подшоҳ қилиб, узоқ сафарға кетди. Тутак ақлли ва давлатли, яхши подшоҳ эрди, турк ичинда кўп расмларни ул пайдо

қилди. Ажам подшоҳларининг аввали Каюмарс билан
мачасар эрди. Кунларда бир кун овга чиқиб кийин ул-
туруб, кабоб қилиб еб ўлтуруб эрди, элқидин бир тўграм
эт ерга тушди, ани олиб еди эрса, оғзиға бисёр хуш маза
келди, анинг учун ул ер тузлақ эрди, ошқа туз солмақни
ул чиқарди, бу намақин расм андин қолди. Икки юз
қирқ йил умриндин ўтгандин сўнг, ўғли Амулчахонни
ўз еринда ўлтур деб, Борса келмас теган шаҳарга кетди.
Амулчахон тақи кўп йиллар подшоҳлик қилиб, ошларини
ошаб ва ёшларини яшаб отаси (12-бет) кейиндан кетди,
ўлар вақтинда ўғли Бақуи Дебхонни ўрнида ўлтуртди,
Дебнинг маъниси тахтнинг ери, Бақуининг маъниси эл
улуғи демак бўлур. Ул тақи кўп йиллар подшоҳлик қилиб,
дўстларкинг кулганин, душманларнинг йиғлаганин
кўруб, севнуб, андин сўнг ўлар бўлғанда ўғли Қўкхонни
тахтinda ўлтур деб ўлди. Ул тақи кўп йиллар подшоҳлик
қилди, отаси йўлидин ташқари чиқмади, хаста булди
эрса, ўғли Алипчахонни ўз еринда ўлтуртуб узоқ сафарга
кетди. Ул тақи кўп йиллар подшоҳлик қилди, оталарин-
дин вилоятлари, эл, улуслари кўп бўлди, анинг эғиз ўғли
бўлди, бирининг оти Татар ва бирининг оти Мўғул, ота-
си қари бўлғандин сўнг юртини икки бўлуб, икки ўғлиға
бериб вафот бўлди. Алинчахон ўлгандин сўнг, Татар ва
Мўғул ҳар қайсиси ўз ерларинда подшоҳлик қилдилар,
Мўғулхоннинг тўрт ўғли бор эрди, аввалғининг оти Қора-
хон, иккинчи Қўрхон, учунчи Қирхон, тўртунчи Урхон.
Мўғулхон (нинг) улуғ ўғли Қорахонға юртини бериб,
барчанинг боратурған юртиға кетди. Қорахон Ўр тоғини
ва Қўр тоғни ёйлар эрди, бу чақда ани улуғ тоғ ва кичик
тоғ дейтурлар, қиш бўлғанда Сир сувининг азақи ва Қо-
рақум ва бурсуқни қишлар эрди.

Ўғузхоннинг дунёға келганининг зикри (13бет)

Қорахоннинг улуғ хотинидин бир ўғли бўлди. Кўрки
ой, кундин ортиқ, уч кеча-кундуз онасини эммади, ҳар
кеча ул ўғлон онасининг тушиға кириб айтур эрди: эй,
она мусулмон бўлғил, агар бўлмасанг, ўлсам ўлармен,
сенинг эмчакингни эммасмен теб эрди, онаси ўғлиға қия
билмади тақи Тангрининг бирликина имон келтурди ва
андин сўнг ул ўғлон эмчақни эмди ва онаси кўрган туши-
ни ва мусулмон бўлганини кишиға айтмади тақи яшурди,
анинг учун ким турк халқи Ёфасдин то Алинчахон замо-
ниғача мусулмон эрдилар Алинчахон подшоҳ бўлғанди

сўнг халқнинг боши ва моли кўн бўлди, давлатга эсирдилар тақи Тагрийни улутдилар ва барча эл кофир бўлдилар ва Қорахон замонда кофирликда андаг маҳкам эрдилар ким, агар отаси мусулмон бўлганин эшидса ўгли ўлтурур эрди ва ўглининг мусулмон бўлганин эшидса отаси ўлтурур эрди, ул чақда мўғулнинг расми андаг эрдиким то ўғлон бир ёшга етмагинча анга от қўймаслар эрди, ўғлон бир ёшга етди эрса, Қорахон элга савун солди тақи улуғ тўй қилди, тўй куни ўғлонни маърака ичига келтуруб Қорахон бекларга айтди: бизнинг бу ўғлимиз бир ёшига етди, эмди мунга на от қюрсиз теб, беклар жавоб бермасдин бурун ўғлон айтди: менинг отим Ўғуз турур теб, ўшал бир ёшар ўғлон анда равон келиб (14-бет) тилга, теди: билинглр аён, отим турур Ўғуз, Хисров номвар, билинглр яқин барча аҳли хунар, тўйга келган улуғ ва кичик барча ўғлоннинг бу сўзига тонг қолдилар тақи айтдилар ким бу ўғлоннинг ўзи отини айта турур, мундин яхши от бўлурми теб, отини Ўғуз қўйдилар тақи айтдилар ким бир ёшар ўғлоннинг мундақ сўзни сўзлаганини ҳеч замонда ҳеч ким эшитган ва кўрган йўқ турур теб ани ирим этиб айтдилар, ким бу узоқ умрли ва улуғ давлатли учи (авжи) ўзаған ва ёни ёйлаған бўлғуси турур тедилар. Ўғузхоннинг тили чиқиб юрганинда олло-олло теб ҳамиша айтур эрди, ани ҳар ким эшидса, айтурлар эрди, ўғлон турур, тили келмасликидин не айтурин билмай турур дерлар эрди, анинг учун ким лафз олло араб тили турур, мўғулининг ҳеч отаси араб тилини эшитган эрмас, Ўғузни Худой таоло модарзод валий яратиб эрди, анинг учун кўнглина ва тилина ўзининг отини солатурур эрди. Чун Ўғуз йигит етишди эрса, Қорахон иниси Қўрхоннинг қизини олиб берди. Ўғуз киши йўқда, қизга айтди: оламини, сени, бизни яратған бор, анинг оти олло турур, апи бор билгил ва бир билгил, анинг буюрғанидин ўзга ишни қилмақил теди эрса, қиз ани қабул қилмади, шул замон кўпди тақи қиздин бошқа ётди, кечалар бошқа ётиб, кундуз сўзлашмас эрди, бир неча вақтдин сўнг Қорахонга айтдилар ўглингиз кўчини севмай турур, севмасликидин олған куниндин бери бир ерда ётмай турур тедилар эрса, Қорахон бу сўзни эшитгандин сўнг (15-бет) тақи бир иниси Қирхоннинг қизини олиб берди, анга ҳам имон арз қил теди. Ул қиз ҳам қабул қилмади, анинг бирлан ҳам бир ерда ётмади, воқиятдин бир неча йиллар ўтгандин сўнг, Ўғузхон овга чиқиб, қайтиб кела эрди, кўрди ким сувнинг ёқасинда бир неча заъифалар кир юва турурлар, отасининг иниси Ўрхоннинг қизи мулларнинг ичинда ўлтуруб турур, қизга киши йибариб сўз сўзлашмакка

сирим опшора бўлур теб қўрқти тақи қизни гунага чорлаб, олт бериб, айтди ким, отам маңқа икки қиз олиб берди, анларни севмаганимнинг сабаби бу ким мен мусулмон, анлар кофир, ҳарчанд мусулмон бўлунг тедим, қабул қилмадилар, агар сен мусулмон бўлсанг эрди, сени олур эрдим теди эрса, қиз сен не йўлда бўлсанг мен шул бўлайин теди, андин сўнг Ўғузхон отасига айтди, отаси Урхоннинг қизини улур тўй қилиб Ўғузга олиб берди, Ул қиз мусулмон бўлди, Ўғуз ани кўп севар эрди. Мундин кўп йиллар ўтди, бир кун Ўғуз йироқ ерга овга келди, Қорахон барча кўчларин ва келинларин чақириб эрди; тақи сўзлашиб ўлтурганда хотуниндин сўрди ким муниг сабаби не турур, Ўғуз сўнги олған хотунини севар ва бурунги олған икки хотунининг қатига ҳеч бормас, хотун айтди, мен билмайман, келинлар яхширак билурлар теди, хон келинлардин сўрди эрса, улур келин айтди, ўғлунгиз мусулмон бўлуб турур, биз иккимизга мусулмон бўл теди, қабул қилмадуқ, кичик келиннгиз (16-бет) мусулмон бўлуб турур, анинг учун ўғлунгиз ани кўп сева турур теди. Қорахон бу сўзни эшитгандин сўнг бекларин чақириб кенгашти тақи сўзни мунга қўйдилар ким Ўғузни овда юганда тутуб ўлтургайлар, Қорахон элга киши йибарди, тез келсунлар, овга чиқаман теб, бу сўзни Ўғузхоннинг кичик хотуни эшитиб, Қорахоннинг қилған кенгашларининг барчасин айтиб, Ўғузхонга киши йибарди, Ўғузхон тақи бу сўзни эшитгандин сўнг, элга кишилар йибарди, отам черик тортиб, мени ўлтургали кела турур, мени теган, менга келин, отамни теган отамга боринг теб, элнинг кўпи Қорахонга борди, озрақи Ўғузхон қатига бордилар. Қорахоннинг иниларининг кўп ўғлонлари бор эрди, анларни Қорахондин айрилур теб, ҳеч кимнинг кўнглина келмас эрди, аиларнинг барчалари Ўғузхон қатига келдилар, Ўғузхон анларга уйғур от қўйдилар, уйғур турк тили турур, маънис барчага маълум турур, ёпишгур маънисина турур, айтурлар сут уйди, сут эрканинда бири бириндин айрилур эрди, қатиқ бўлганидин сўнг бири бирига ёпиша турур, бу тақи айтурлар ким имомга уйдим, имом ўлтурса ўлтура турур, турса тура турур. Бас ёпишқани бўлмасму? Анлар келиб Ўғузхоннинг этакина икки қўллари бирлан маҳкам ёпишдилар эрса, хон анларга уйғур теди, ёпишқур темак бўлур. Қорахон бирлан Ўғузхон (17-бет) иккиси саф тортиб уруштилар, Худойи таоло Ўғузхонни голиб қилди, Қорахон қочти, урушда Қорахоннинг бошина ўқ тегди ким отганин билмадилар, Қорахон ул ярадин ўлди. Ўғузхон отаси тахтинда ўлтурди.

ЎҒУЗХОННИНГ ХОН БЎЛҒАНИНИНГ ЗИКРИ

Ўғузхон элнинг барчасини мусулмонликга даъват қилди, мусулмон бўлғашларни сийлади ва бўлмаганларни чопти, ўзларини ўлтурди, ўғлонларини асир қилди, ул вақтда Қорахонга таъаллуқ элдин бошқа эллар кўп эрди, ҳар улуғ элнинг бир бошқа подшоҳи бор эрди, кичик эллар анларга қўшулур эрди, Қорахоннинг мусулмон бўлган эллари Ўғузхонга қўшулди, Ўғузхон ҳар йилда мўғул юртида ўлтурган эллар бирлан урушур эрди ғолиб келур эрди, ахир барчасини олди ва қочиб қуртулганлари татар хонина бориб сиғиндилар, татар халқи ул вақтда чурчитга яқин ўлтурурлар эрди, чурчит теган бир улуғ юрт турур, шаҳарлари ва кендлари кўп. Хитойнинг темур қазуқ тарафинда бўлур, ҳинди ва тожик ани Чин мочин терлар. Ўғузхон бориб татарни чопти, татар хони кўп черик бирлан келиб урушди. Ўғузхон бости тақи лашқарини қирди. Ўғузхоннинг лашқарининг қўлина ўлжали ўлук мол тушди ким юкламакка кулик озлиқ қилди, бир яхши чебар киши бор эрди, ул фикр қилиб арабани ясади, андин кўрмакча барча араба ясаб, (18-бет) ўлжаларини юклаб қайтдилар, арабага қаниқ от қўйдилар андин илгари анида йўқ эрди, ўзида йўқ эрди, анинг учун қаниқ тедилар. ким юруганда қаниқ қилиб овоз қилур, ани ясаган кишини қаниқли тедилар. Барча қаниқли эли ул кишининг ўғлонлари турур. Ўғузхон етмиш икки йилгача мўғул ва татар ўз сўнғаки (синғаки) эрди, анлар бирлан урушди етмиш уч йил бўлганда барчасини ўз оғзиға бақтуруб, мусулмон қилди. Андин сўнг юруб Хитойни олди ва чурчитни олди ва тақи танқутни олди, танқутни тожиклар тибет дерлар, андин сўнг бориб қорахитойни олди, ул ҳам улуғ юрт бўлур, Ҳиндистон бирлан Хитойнинг орасинда миҳит тенгизининг ёқосинда бўлур, танқутнинг қиш(и) бўлганда кун туғуши ва ёй бўлганда тушлукинда бўлур, Хитойнинг нари юзинда, тенгиз ёқосинда берк тоғларнинг ичинда кўп эл бор эрди, анинг подшоҳининг отини Итбарақхон дерлар эрди, анинг устина отланиб борди, урушдилар. Итбарақхон ғолиб келди, Ўғузхон қочти, урушқан ерининг бери юзинда оқиб боратурган икки улуғ сув бор эрди, ул икки сувнинг орасинда бир неча кун туруб қочқин лашининг олдин ортин йиғди, улуғ подшоҳларнинг одатлари турур, узоқ сафарға борганда кўчларин олиб бормоқ навкар халқининг ҳам баъзилари олиб борурлар, Ўғузхоннинг бир беги кўчин (19-бет) олиб бориб эрди, ўзи урушда ўлди, хотуни қуртулуб икки сувнинг орасинда хон кейни-

дин етди, юкли эрди, тўлғағи тутди, кун савуқ эрди, кирмакка эв йўқ, бир чирик оғач ичинда ўғлон туғурди, муна хонға маълум қилдилар эрса, хон айтди: мунинг отаси бизнинг олдимизда ўлди, ғамхўри йўқ теб ўгил ўқинди, отини қипчоқ қўйди, қадим турк тилинда ичи кўвиш (қўймиш). оғачни қипчак дерлар эрқандурлар анинг учун ул ўғлон оғач ичинда турди теб, отин Қипчақ қўйдилар, бу вақтда ичи кўвиш (нов) оғачни чипчақ дей турурлар, қора халқнинг тили келмасликнидин қоғни чим (ч). ўқуй турур, шул қипчоқ турур, чипчақ дейтурурлар, ул ўғлонни хон ўз қўлида сақлади, йигит бўлгандин сўнг ўрус ва ўлақ ва мажар ва бошқирд эллари ёғи эрдилар. Қипчаққа кўп эл ва навкар бериб, ул ёққа Тин ва (Атил) Итил сувининг ёқасига йибарди, уч юз йил Қипчақ ул ерларда подшоҳлиқ қилиб ўлтурди, барча қипчақ эли анинг наслидин турурлар. Уғузхоннинг замониндин то Чингизхон замониғача Тин ва Итил ва Ёйиқ бу уч сувнинг ёқасида қипчақдин ўзга эл йўқ эрди, тўрт минг йилғача ул ерларда ўлтурдилар, анинг учун ул ерларни Дашти Қипчақ дерлар. Чингизхон Эрон ва Туроп устина келганда бу юртларнинг подшоҳи султон Муҳаммад Хоразмшоҳ теган эрди, анинг пойтахти Урганч эрди. Чингизхон бирлан уруша билмай қочиб Мозондарон кетди, Чингизхон Бухоро ва Самарқанд ва Тошкендни олиб Ироқ ва Гилон (20-бет) ва Мозондарон ва Озарбойжон ва Гуржистонға Жеба нўён, Субидай Баҳодир теган икки бегини бош қилиб ўттуз минг киши бирдан иборди, кичик ўғли Тулихонни эллик минг киши бирлан Хурсонға йибарди. Султон Муҳаммад Хоразмшоҳнинг пойтахти ва навқари ва хазинанинг турған ери турур теб, улур ўғли Жўжихон ва иккинчи ўғли Чигатойхон ва учинчи ўғли Ўктой (Ўгадай) хон бу учисини саксон минг киши бирлан Урганчға йибарди. Урганчда подшоҳ йўқ эрди, султонлар дунё ва дини учун саккиз ой шаҳарға қабадиб урушдилар, тўққузланчи ойда Чингизхоннинг ўғлонлари шаҳарни олдилар тақи халқни қатл-ом қилиб Чигагой бирлан Укдой (Ўгадой) қайтиб Термизда отаси хизматиға борди, Жўжи ўзиға табаллуқ навқари бирлан Урганчдин Дашти қипчаққа борди, қипчақ халқи йигилиб урушдилар, Жўжихон баста тақи қипчақнинг қўлга тушганин ўлтурдилар, қуртулғани иштакға борди, иштакнинг қўлрағи бу вақтда шу қипчақнинг наслидин турур, Атил (Итил) бирлан Тин сувининг орасида ўлтурган қипчоқлар тўрт тарафға қочиб кетдилар, кўпрағи черкас ва туман юртиға бордилар. Жўжихон қипчақнинг ўғлов ушағин ўлжа қилиб, қипчақ юртинда ўлтурди, мўғулдин эвини ва отаси

Боргап элларнинг барчасин келтурди, ўзбакнинг ҳар уругинини қишчақ юртига кучуб келдилар, андин сўнг, Жўжихон ўлди ва юрт ўғли Сайин хонга қолди, Жўжихон ўғлоларинини йигирма тўрт киши ул юртда подшоҳлик қилдилар, анинг замонинда ул юртни Сайинхон юрти дерлар эрди, андин сўнг, ул юрт мангитга тушди, онларнинг аввали оқ мангитли (21-бет) Қатлиқ-қаёлининг ўғли Эдигай бий теган эрди, андин сўнг Мангит юрти тедилар. Тарих минг тақи қирқда орқа тарафдан қалмақ элинини подшоҳининг оти Урлук ўн минг эвлик келиб Мангит юртинда ўлтурди. Бу кун тарих мингда етмиш бирда ва сичқан йили турур. Эмди ул юртни қалмақ юрти дей турурлар, балли бу дупё бир работқа ўхшар, Одам фарзандлари карвонга ўхшарлар бири кўчар, бири қўнар.

Ўғузхон Итбарақхонга бостурғандин ўн етти йил сўнг тақи отланиб бориб Итбарақхон бирлан урушуб, босиб, Итбарақхонни ўлтуруб, юртини олиб, мусулмон бўлганларига тегмай қўюб, Тапгрига имон келтурмаганларини ўлтуруб, ўғлонларини асир қилиб, қайтиб эвига тушди.

ЎГУЗХОННИНГ ТУРОН ВА ҲИНДИСТОНГА ЮРГАНИНИНГ ЗИКРИ

Ўғузхон тамом мўгул ва татар элининг лашкарини жамъ қилиб, Талаш ва Сайрамга келди, Тошкент Самарқанд ва Бухоро подшоҳлари саф тортиб, уруша билмадилар, улуг шаҳарларга ва маҳкам қалъаларга беркиндилар, Ўғузхон Сайрам ва Тошкентни ўзи қабаб олди. Туркистон ва Андижонга ўғлонларини йибарди, олти ойда Туркистон бирлан Андижонни олиб, отаси хизматиға келдилар. Ўғузхон бу айтилган вилоятларнинг барчасига даруғалар қўюб, Самарқанд сари юрди тақи Самарқандни олиб, даруға, қўюб Бухороға борди, Бухорони ҳам олиб даруға қўюб, Балх борди, Балхни ҳам олиб даруға қўюб, Ғур вилоятининг устига юрди, қиш эрди, кунлар ёмон совуқ эрди, Ғурнинг тоғларига қор кўп тушуб эрди, лашкар халқи юрмакка қийналдилар, хон ҳукм қилди ким (22-бет) ҳеч ким менди қолмасун теб, бориб Ғурни олдъ эрса, ел келиб ёз бўлди. Лашкарнинг сонин олди, бир неча киши кам келди, онларни сўрди ҳеч ким билмадилар, бир неча кундин сўнг ул кишилар хон хизматиға келдилар, хон ашларнинг аҳволини сўрди эрса, айтдилар ким бир неча киши лашкарнинг сўнгидин кела турур эрдук, тоғ ичинда бир неча улуг қор ёғди, андин сўнг юрий билмай ушш ерда ёттуқ, отларимиз ва теваларимиз бар-

часи ўлди, баҳор бўлгандин сўнг пиёда кела турурмиз тедилар, хон ҳукм қилди: ул жамоъатга қарлиқ десўнлар теб, барча қарлиқ эли анларнинг наслиндин турур, андин ўтуб, Кобул ва Ғазнайни олди, андин сўнг Кашмир устига юрди, ул чақда Кашмирнинг подшоҳининг оти Ёғмо эрди, Кашмирнинг маҳкам тоғлари улуғ сувлари кўп бўлур. Ёғмо анга орқа бериб, Ўғузхонга боқинмади, бир йил уруштилар икки тарафдин кўп кишилар ўлди, оқибат Ўғузхон Кашмирни олди тақи Ёғмони ўлтурди, лашкарини қатл-ом қилди, бир неча вақт анда туруб, қайтиб Бадахшон усти бирлан Самарқанд келди, андин Мўғилистонга бориб эвиға тушди.

ЎҒУЗХОННИНГ ЭРОН ВА ШОМ ВА МИСР САРИ ЮРГАНИНИНГ ЗИКРИ

Бир йил юртинда туруб, иккинчи йил (23-бет) элга жар (чар) қилдурди, «Эрон сари юруб турурмен, неча йиллиқ ғамларин есунлар», теб иккинчи йили отланди тақи Талаш шаҳрига келди, хоннинг лашкари кейининда қўйған кишилари бор эрди ариған ва очған ва адашған ва текканни олиб келсун теб, ул кишилар лашкар сўнгинда қалған бир эвлик кишини хон олдиға олиб келдилар, хон ул кишидин сўрди ким не учун кейин қолиб эрдинг теб, ул айтди: кувликимнинг озлиқиндин лашкарнинг сўнгиндин кела турур эрдум, хотунум ҳомила эрди, туғурди, очлиқ сабабиндин онасининг сути ўғлонга етишмади, кела турур эрдим сувнинг ёқосинда кўрдумки бир шағал бир қирғавулни олди, оғоч бирлан шағални урдум эрса, қирғавулни ташлаб қочти, ани олиб, кабоб қилиб хотунумға бериб туруб эрдим, сўнгда қўйған кишиларингиз йўлуқуб олиб келдилар, хон қақирға от ва озиқ ва мол бериб бу черикка бормағил теб, қол оч теди, барча қолоч эли шул кишининг наслиндин турурлар, бу вақтда халач дей турурлар, Маворуаннаҳрда кўп турур, аймақ элина қўшила турурлар, Хуросон ва Ироқда ҳам кўп бўлур, онлар чиғатой элина қўшула турурлар. Балхга таъаллуқ Ғур теган шаҳарда ўлтурған қолочлардин оти Муҳаммад, лақаби Бахтиёр бир паҳлавон йигит бор эрди Ҳиндустоннинг Деҳли теган шаҳринда Қутбиддин (24-бет) отли бир мусулмон подшоҳ бор эрди, Муҳаммад бориб онга навкар бўлди, бир неча йилдин сўнг, улуғ бек ўлди, Ҳиндустон теган бўлак-бўлак кўп юрт бўлур, Биҳор отли бир юрт бўлур, Кашмир яқининда бўлур, Қутбиддин Муҳаммад Бахтиёрни илгорбоши қилиб, онга йибарди, Муҳаммад Бахтиёр Биҳор юртини олди. Биҳорнинг офтоб чиқариинда

тақи бир юрт бор эрди, анинг улуғ шахрининг оти Лакшир эрди, анинг тўқсон ёшор подшоҳи бор эрди, ота отадин ул юртнинг подшоҳи эрди, бориб, ул юртни олди, неча йиллардин бери йиғиштурган хазинаси қўлига тушди, Лакширнинг темур қазуқ тарафинда бир улуғ шаҳар бор эрди Лактуни отлиқ, бориб ани тақи олди ва хутбани ўз отига ўқутуб ва саккани ўз отига суқтуруб, Лактуни шахриши пойтахт қилиб ўлтурди. Қолоч элиндин ўн минг киши анинг қатиға йиғилдилар, Лактуни бирлан Тибетнинг орасинда отлиқ киши бир ётиб бора турган ер бўлур, аммо бир баланд тоғи бўлур, бир йўли бўлур, бир отлиқ юрур, икки отлиқ ёнашиб юрий билмас, Муҳаммад Бахтиёр ўн минг отлиқ ва ўттуз минг пиеда бирлан ўшул йўлдин бориб Тибетни чошиб келди, тақи бир неча кундин сўнг вафот бўлди, барча қолоч халқи йирилиб, Ширая теганни подшоҳ қилдилар, ул ўлгандин сўнг, Мардон теганни (25-бет) подшоҳ қилдилар ва Мардон йилдам ва отқучи йиғит эрди, аммо ҳеч ақли йўқ эрди, бу роятда ким бир кун кўринишда ўлтурганда бекларина боқиб айтди, Исфиҳонни, фалонни сенга бердим. Қазминни сенга бердим, шундақ теб, Хуросон ва Ироқ ва Румнинг анча била турган шаҳарларининг бир бор отларин тутуб, навкарларина улаштурди, Тангрим берса сизларга берайим темади, мундақ теса, бўлмас эрди, менинг вилоятларим турур, сизларга бердим теб, таъзим қилдурди ва бир кун бир дедхоҳ келиб юкниб айтди ким савдогармен, бу кеча фалонча минг тангамни ўғри олиб турур теди тақи девонга ҳукм бити теди, девон Исфиҳоннинг даруғалиқини савдогарнинг отига битиб, муҳр қилиб қўлиға берди. Савдогар кўрққаниндин сўз айта билмай ёрлиқни олиб, бошиға санчди, кўршишда ўлтирған халқ ҳам кўрққаниндин ҳеч нимарса айта билмадилар, бир оқилбеги бор эрди, ул айтди: подшоҳим мунғга Исфиҳоннинг даруғалиқин бердингиз, бу киши агар мундин Исфиҳонга ёлғуз борса, сизнинг отингизга ёмон бўлур, бу кишиға ул чақли нимарса берингиз ким қўшили ва навкарли бўлуб борғай теди, ул бадбахтининг кўнғиниға бу сўз яхши келиб, юз минг тапга инъом қилди ва тақи бир ёмонлиғи бу ким қолоч халқинини яхши кишиларини бегушоҳ ўлтура бошлади, эл яхшилари йиғилиб, кенгаш қилиб, Мардонни ўлтуруб Аваз теганни (26-бет) Лактуни тахтида ўлтургдилар, ул ҳам ўн икки йилдин сўнг ўлди, андин сўнг, ул юрт қолочларнинг қўлидин чикди, ўзга кишиға тушди, андин сўнг, қолочлар навкар бўлдилар, қолочларнинг подшоҳлиғи аввалидин то охиригача эллик тўрт йил бўлди. Эмди қочларга бўлуб, айтатурған сўзимизни қўйғали мунчақлиқ

айтдук (этдук), етар. Уғузхон Талашдин ўтуб Самарқанд ва Бухорога келиб, Аму сувидин ўтуб, Хуросонга борди, ул чақда Эрон юртинда яхши подшоҳ йўқ эрди, Каюмарс ўлуб эрди, Хушангни ҳануз подшоҳ кўтармай турур эрдилар, андақ вақтни араб мулукут тавоиф тер, маъниои бу ким ҳар бир тўп элда бир тўра темак бўлур. Турклар бўлур. Турклар андақ вақтни эв бошига қорахон дерлар, маъниси ҳар эвда қора киши бир хон бўлиб турур, ҳар эвга бир хон темак бўлур, ул чақда Эрон юрти шундақ эрди, Хуросонни олди, андин ўтуб Ироқи ажам ва Ироқи араб ва арман ва Шом ва Мисрғача олди, бу айтилган вилоятларнинг бир нечасини урушиб ва барчасини боқиндуриб, ўзига таъаллуқ қилди. Уғузхон Шом вилоятинда турганда пинҳоний бир навкарининг қўлини бир олтув ёй ва уч ўқни берди тақи айтди ёйни кун туғишинда бир чўлда киши аёғи етмас ерда турпаққа кўмуб бир учини чиқариб қўйғил ва ўқлар кун ботиши тарафига элтиб, ёйни нечук қўйсанг ани шундоғ қўйғил теги, ул киши ёрликқа амал қилиб келди, бу воқиядан бир йил (27-бет) ўтгандин сўнг уч улуғ ўғли Кун ва Ой ва Юлдузни чарлаб айтди: ёт юртга келибмөн, ишим кўп, ов овламақа кўлум етишмай турур, кун туғиши тарафинда фалон чўлнинг ови кўп армиш теб эшитдим, ўз навкарларингиз билан анда бориб, ўтав сўқуб келинглаз теги, андин сўнг уч кичик ўғли Кўк ва Тоғ ва Тенгиз бу учусини чарлаб, ақаларин айтқан сўзни айтиб, кун ботиши тарафига йибарди, бир неча кундин сўнг уч улуғ ўғлонлари бир олтув ёй бирлан кўп овни хонадонларига келтурдилар, уч кичик ўғлонлари тақи уч олтув ўқ бирлан кўп овни келтурдилар, ул овнинг этларина кўп этлар ва турлук ошларни кўшуб, халқни чақариб ёйнинг ва ўқнинг тонилганни ирим қилиб, ўзларига қайта берди, уч улуғ ўғли ёйни синдириб олишдилар уч кичик ўғли ҳар қайси бир ўқни олдилар, олган вилоятларда кўп йиллар туруб, душманларни йўқ қилиб, дўстларини сийлаб, боши Сайрам аёғи Мисрғача олган вилоятларининг барчасина ҳокимлар қўюб, қайтиб, ўз юртига тушди.

УГУЗХОНИНИНГ ЮРТИГА КЕЛИБ ТУЙ ҚИЛГАНИНИНГ ЗИКРИ

Ўғлонларим халқим бирлан эсон омон бориб келдим теб, улуғ туй ёронни қилиб, бир хиргоҳ ясаттурди, барча оғочларини *қайтар* олтув қонлади, лаъз ва оқут ва *қайтар* бу бай *қайтар* турмуш ба *қайтар* турурлар бот:

2—518

AKHSHER NAVOIY NOMIDAGI
ToshDO'TAU
AXBOROT-RESURS MARKAZI

~~G'zbek filologiyasi
Tadqiqot va
KUTUBXONASI~~

Бир эв тикти олтувдин ул шахриёр,

Ким ул эв фалаж эвиндин қилди ор.

(28-бет)

Тўққуз минг қўй ва тўққуз юз йилқи ўлтуртди, булғаридин тўқсон тўққуз ҳовуз қилдирди, тўққузиға арақ ва тўхсонига қимиз тўлтуртди, барча навкарларини чақириб келтуртди, ул олти ўғлиға кўп насиҳатлар айтиб (этиб) ва беклар ўргатиб юртлар ва шаҳарлар ва эллар ва инъомлар берди. Бу байтларни анинг васфинда айтиб турур:

Шеър:

Ўғуз қилди ул тўйда чирғамиши,

Бу олти ўғулни суюрғамиши.

Булар кўрсатиб эрли мардоналик,

Ота бирлан кўп турли фазоналиқ

Отаға (онлар) бас қилдилар ёрлиқ,

Уруш кун(ларин)да барчаси борлиқ.

Андин сўнг барча навкарларининг отқан ва чопқан ва қилған хизматлариға лойиқ шаҳарлар ва сарҳадлар ва кендлар ва инъомлар берди тақи ўғлонлариға айтди: сиз уч улуғингиз олтун ёйни топиб келтурдингиз тақи ани бузуб улаштингиз, сизларнинг отингиз Бузуқ бўлсун, сизлардин бўлған ўғлонларни ҳам то қиёматғача Бузуқ тесунлар. Уч ўқ келтурган уч кичик ўғлини ва андин бўлғанларни бу кундин то дунё охир бўлгунча уч ўқ тесунлар ёй ва ўқни ки топиб келтурдингизлар ул кишидин бўлмади ва Тангридин бўлди: биздин бурун ўтган халқлар ёйни подшоҳ ўрнинда билиб турурлар, ўқни элчи еринда, анинг учун ким ёй ўқни қайси тарафға тортиб йибарса, ўқ анқа борур. Эмди мен ўлғандин сўнг Кунхон менинг тахтимда ўлтурсун, андин сўнг Бузуқ наслиндин ҳар ким қобил бўлса, халқ ани подшоҳ (29-бет) қилсунлар, дунё охир бўлгунча Бузуқнинг бир яхшиси подшоҳ бўлсин, ўзгалари ўнгда ўлтурсунлар, уч ўқлар сўл бўлсунлар, эвининг сўл тарафинда ўлтурсунлар ва дунё охир бўлгунча навкарлигига рози бўлсунлар, теб айтди ва юз тақи ўн олти йил подшоҳлик қилиб, ҳақ раҳматига борди.

ЎҒУЗХОННИНГ УЛУҒ ЎҒЛИ КУНХОННИНГ ПОДШОҲЛИҚИНИНГ ЗИКРИ

Ўғузхоннинг уйғур теб от қўйғани жамоатнинг улуғи ва оқсоқолининг ўғли бор эрди. Арқил хўжа отлиқ, Ўғузхон отаси тахтимда ўлтуруб то ўлгунча вазир вакили ул эрди, оқил ва донишли ва кўп билигли киши эрди ва

Кунхон тақи ани вазир қилиб, то ўзи ўлгушча анинг сў-
 вина амал қилур эрди, Арқил хўжа узоқ умр топди, кун-
 ларда бир кун хон ёлғуз ўлтурганда айтди: отанг юзда
 ўн олти йил ёзнинг иссиғинда сояда ўлтурмай ва қиш-
 нинг совуқинда эвда ўлтурмай қилич уруб кўн юртларни
 очиб сиз олтингизга қўюб кетди, агар сиз олтингизнинг
 ва сизлардин бўлганлар барчангизнинг оғзингиз
 бир бўлса, узоқ йиллар ва кўп кунлар бу юртлар
 қўлингиздан чиқмас, агар оғзиларингиз бир бўл-
 маса, ўлжа юртингиз-да кетар ва бойири юртингиз-да
 кетар ва молингиз, жонингиз-да кетар теди. Кунхон айт-
 ди: отамга кенгаш бературган эрдингиз, отам ўрнига
 эмди отамсиз, сиз не ишни ўхшатсангиз, мён ани қила-
 йин, теди эрса, Арқил хўжа айтди: Ўғузхондин кўп юрт-
 лар ва шаҳарлар ва эллар ва ўлук моллар ва тирик
 моллар қолиб турур, сиз олти ўғулнинг ҳар бирингиздин
 (30-бет) тўрт ўғул бўлуб, барчаси йигирма тўрт подшоҳ-
 зода бўлуб, сиз олтингиздин бошқа ва мён андин қўрқа
 турурмен, дунёлиқ учун оғизларингиз ола бўлур теб,
 Кунхон Арқил хўжанинг сўзини қабул қилиб, улур қу-
 рултой қилди, яхши ва ёмон халқнинг барчаси келгандин
 сўнг ул Ўғузхондин қолган вилоятлар ва эллар ва ўлук
 молларнинг ва тирик молларнинг барчасини бу айтилган
 ўтгуз подшоҳзодаларнинг улуғина улуғча ва кичкина
 кичикча берди, бу йигирма тўрт ўғул одми хотунлардин
 бўлган эрди, мунлардин ўзга қумалардин бўлган ҳам
 ўғлонлар кўн эрди, анларнинг ҳам аҳволларига лойиқ
 нимарсалар бердилар, андин сўнг Ўғузхон қилдурган
 олтув эвни тиктурди, ўнг ёқда олти оқ ўрга ва сўл ёқда
 олти оқ ўрга тиктурди ва тақи ўнг ёқда бошина олтув
 тақуқ беркитган қирқ қулоч оғачни тиктурди ва сўл
 ёқда бошина кумуш тақуқ беркитган қирқ қулоч оғачни
 тиктурди ва тақи хон ёрлиқи бирлан бузуқ ўғлонлари,
 навкарлари бирлан олтув тақуқни уч ўқ ўғлонлари нав-
 карлари бирлан кумиш тақуқни от бирлан чопин отдилар,
 тақуқларни урғой кишиларга кўп инъомлар берди. Кун-
 хон отасининг қилганига амал қилиб, тўққуз юз йилқи
 ва тўққуз минг қўй ўлтуртди ва тўққуз булғар ҳовузга
 арақ тўлтуртди ва тўхсон булғар ҳовузга қимиз солдуртди,
 қирқ кеча ва кундуз айш-ишрат қилдилар.

ЎГУЗХОННИНГ ЎҒЛОНЛАРИ ВА НАБИРАЛАРИНИНГ ОТЛАРИНИНГ ЗИКРИ

Эмди анлар ичиб (31-бет) ей турсунлар, биз Ўгуз-
 хоннинг этакиндип ёйилган ўғлонларнинг отларини ай-

талинг: аввал ҳам айтиб эрдук, андақ ҳам бўлса, ўғлонларин ва набираларин ва барчаларин бир ерда айтмақни муносиб кўрдук. Ўғузхоннинг улуғ ўғлининг оти Кунхон ва андин кичикининг оти Ойхон ва андин кичикининг оти Юлдузхон ва андин кичикининг оти Кўкхон ва андин кичикининг оти Тоғхон ва андин кичикининг оти Тенгизхон, бу олтисининг ҳар қайсисининг адми хотунларидин бўлган тўрт ўғли бор эрди. Кунхоннинг улуғ ўғлининг оти Қайи ва иккинчи Баёт ва учунчи Алқа эвли ва тўртунчи Қора эвли. Ойхоннинг улуғ ўғлининг оти Ёзир ва иккинчи Ёсир ва учунчи Дударга ва тўртунчи Дукар. Юлдузхоннинг улуғ ўғлининг оти Авшар ва иккинчи Қизиқ ва учунчи Бекдили ва тўртунчи Қарқин. Кўкхоннинг улуғ ўғлининг оти Баёндур ва иккинчи Бажна ва учунчи Чавилдур ва тўртунчи Чепни. Тоғхоннинг улуғ ўғлининг оти Салур ва иккинчи Аймир ва учунчи Ола йўнтли ва тўртунчи Урагир. Тенгизхоннинг улуғ ўғлининг оти Игдир ва иккинчи Букдуз (Бекидез) (Бекдуз) ва учунчи Ава (Ива) ва тўртунчи Қиниқ. Ўғузхоннинг бу олти ўғлининг қумадин бўлган ўғлонларининг отларини айталинг, аммо қайси ўғлидин бўлгани маълум эрмас. Кена-куна турбатли, Керайли, Султонли, Ўқли, Кўкли, Сучли, Хуросонли, Юрчи, Жомчи, Турмачи, Кўми (Кўмчи), Сурқи. (32-бет). Бу вақтда ани Сурхи дейтурлар, Қурчик, Суварчик, Қазгурт, Қирғиз, Тақан (Тақа), Лола, Мурдашўй, Сайир. Эмди бир неча эллар ким Ўғузхон онларна от кўюб айдуқ. Ўғузхон наслидин эрмаслар, андақ ҳам бўлса, шул тўйда бор эрди, ул сабабдин отларини номада битий турурлар, отлари булар турур ким Қаниқли ва Қипчақ ва Қарлиқ ва Қолоч.

КУНХОННИНГ ИНИЛАРИ ВА ЎҒЛОНЛАРИГА ЎРУН БЕРГАННИНГ ЗИКРИ

Эмди ўн икки ўргада ўлтуруб улуш олган ким ва ул улушни тўғрагон қим, ташқарида отларин тутуб ўлтурган ким, онларни баён қилалинг. Олтун ўрганнинг тўринда Кунхон ўлтурди, барча эл яхшилари иттифоқ қилиб, қўйнинг бошин ва орқасин, қуйруқли учасин ва бағрин учанинг устинда кўюб, Кунхоннинг олдинда қўйдилар ҳам ким хон бўлса, улушлари бу бўлсун тедилар, ўрганнинг ички эшикинда Арқил хўжа ўлтурди, тўшпи анинг элдинда қўйдилар тақи ҳам ким вазир бўлса, анинг улуши бу бўлсун тедилар, соғ қўлда (ўлги) аввал ўргада

Кунхоннинг улуғ ўғли Қайини ўлтуртдилар соғ ошиқли иликни улуш бердилар. Баёт ани тўгради, Сурқи отларин тутди. Бу вақтда ани Сурхи дей турурлар. Иккинчи ўргада Алқа элини ўлтуртдилар, соғ қора йилики улуш бердилар, Қора эли ани тўгради, Лола отларин (33-бет) тутди, учунчи ўргада Ойхоннинг улуғ ўғли Ёзирни ўлтуртдилар, соғ ёнбоғни улуш бердилар, Ёсир ани тўгради, Қўми отларини тутди. Тўртунчи ўргада Дудурғани ўлтуртдилар, соғ ўмчани улуш бердилар, Дукир ани тўгради, Мурдашўй отларин тутди. Бешинчи ўргада Юлдузхоннинг улуғ ўғли Авшарни ўлтуртдилар соғ уйлукни улуш бердилар, Қизиқ ани тўгради, Турумчи отларин тутди. Олтинчи ўргада Бекдилини ўлтуртдилар соғ ёғринни улуш бердилар, Қарқин ани тўгради, Қорчиқ отларин тутди, сўл ёндағи аввалги ўргада Кўкхоннинг улуғ ўғли Баёндурни ўлтуртдилар, сўл уйлукни улуш бердилар, Бажна ани тўгради, Қазғурт отларин тутди, Иккинчи ўргада Човулдурни ўлтуртдилар, сўл ёнбоғни улуш бердилар, Жабни (Чебни) ани тўгради, Қаниқли отларин тутди. Учунчи ўргада Тоғхоннинг улуғ ўғли Солурни ўлтуртдилар, сўл ашиқли йиликни улуш бердилар, Аймир ани тўгради, Қолоч отларин тутди. Тўртунчи ўргада Ола йўнтлини ўлтуртдилар, сўл умчани улуш бердилар, Урагир ани тўгради, Текан (така) отларин тутди, бешинчи ўргада Тенгизхоннинг улуғ ўғли Игдурни ўлтуртдилар, сўл қари йиликни улуш бердилар, Букдуз ани тўгради, Қорлиқ отларин тутди. Олтинчи ўргада Авани (Ивани) ўлтуртдилар, сўл ёғринни улуш бердилар. Қиниқ ани тўгради, Қипчақ отларин тутди.

(34-бет) Бурунги ўтган бахшилари ва умри маъракада ўтган яхшилари андақ айтиб турурлар ким Ўғузхоннинг олти ўелининг асл хотунларидин туққан набиралари, йигирми тўрт киши эрдилар, Кунхон аяларнинг ҳар иккисини бир ўргада ўлтуртди, ўн икки бўлак бўлдилар, бу ўн иккисидин туққанларга юзлик тедилар анинг учун ким ҳар нимарсанинг юзи кейиндин яхши бўлур, элининг ва халқнинг юзларига тутқан юзликлари турур темак бўлур ва тақи ул ким. Ўғузхоннинг бир неча от қўйган кишилари ва қумадин туққан набиралари мулар ҳам йигирми тўрт кишилар бордилар, барчасининг отларини юқорида бир-бир айтиб турурмиз. Буларнинг барчаси эвнинг ташқарисинда ўлтурдилар, ўн иккиси от тутуб ўлтуртди ва ўн иккиси эшикда ўлтурди, бу йигирма тўртидин туққанларга аймақ тедилар, асли умақ турур, расм турур ким қора улуснинг барчаси сўз-

ни бутуп айта билмас, ёрти айтурлар. Ушбу чақда ҳам бир киши бир кишидиң сўрса, элигниңг умақи пе турур теб сўрар, умақ мўғул тили турур, бу вақтда қалмақ ҳам умақ дей турур, умақниңг маъниси (35-бет) уруғ темақ бўлур, туркманларниңг ўн икки юзлик ва иғирми түрт умақ теганлариңниңг маъниси бу турур.

ЎҒУЗХОННИҒ НАБИРАЛАРИНИҒ ОТЛАРИНИҒ МАЪНИСИ ВА ТАМҒАЛАРИ ВА ҚУШЛАРИНИҒ ЗИКРИ

Туркманниңг тарих била турған билигли қариларниңг барилари Ўғузхонниңг ўн икки ўргада ўлтурған йиғирми түрт набирасиниңг отлариниңг маънилари ва тамгалариниңг нечуп әркасини ва қушлари турған қушлариниңг отларини, мундақ айтиб турурлар ким Қайниниңг маъниси маҳкам темақ бўлур, тамгасиниңг суврати бу турур: қуши шунқар; Баётниңг маъниси давлатли темақ бўлур, тамгасиниңг суврати бу турур: қуши уки (укки); Алқа әвлиниңг маъниси мувофиқ темақ бўлур, тамгасиниңг суврати бу турур: қуши Куйка-нак; Қора әвлиниңг маъниси ҳар қайда ўлтурса хиргоҳ бирлан ўлтурғучи темақ бўлур, тамгасиниңг суврати бу турур: қуши қубак сари; Езирниңг маъниси әллар оқаси темақ бўлур, тамгасиниңг суврати бу турур: қуши турумтой; Есирниңг маъниси олдиға ҳар нимарса учраса ани йиқар темақ бўлур, тамгасиниңг суврати бу турур: қуши қарғу; Дудурғанниңг маъниси юрт олмақни ва ани сақламақни билгачи темақ бўлур, тамгасиниңг суврати бу турур: қуши қизил қарчиғай; Дукарниңг маъниси түсарак (турк) темақ бўлур, тамгасиниңг суврати бу турур: қуши кўчган (кўчкин); авшарниңг маъниси ипни йилдам ишлағучи (36-бет) темақ бўлур, тамгасиниңг суврати бу турур: қуши чора Лочин; Қизикниңг маъниси бука темақ бўлур, тамгасиниңг суврати бу турур: қуши сарйча; Бекдилиниңг маъниси сўз ҳурматли темақ бўлур, тамгасиниңг суврати бу турур: қуши баҳри; Қарқиниңг маъниси ошчи темақ бўлур, тамгасиниңг суврати бу турур: қуши ҳумой; Салурниңг маъниси қулачли темақ бўлур, тамгасиниңг суврати бу турур: қуши Лочин; Бажнаниңг маъниси қилғучи темақ бўлур, тамгасиниңг суврати бу турур: қуши олатўғанақ; Чавулдурниңг маъниси помусли темақ бўлур, тамгасиниңг суврати бу турур: қуши бугдайнақ; чебни (жебни) ниңг маъниси баҳодир темақ бўлур, тамгасиниңг суврати бу турур:

қуши ҳумой; Салурнинг маъниси қулачли темак бўлур, тамғасининг суврати бу турур: қуши бургут; Аймирнинг маъниси бойларнинг бойи темак бўлур, тамғасининг суврати бу турур: қуши анчари; Ола йўлтининг маъниси ола отли темак бўлур, тамғасининг суврати бу турур: бешик тег, қуши ёғалбай; Урагирнинг маъниси яхши иш қилғучи темак бўлур, тамғасининг суврати бу турур: қуши байқу; Игдирнинг маъниси улуг темак бўлур, тамғасининг суврати бу турур: қуши қарчиғай; Букдурнинг маъниси хизматкор темак бўлур, тамғасининг суврати бу турур: қуши италғу; Аванинг (Иванинг) маъниси мартабаси баланд темак бўлур, тамғасининг суврати, бу турур: қуши тўйғун; (37-бет) Қўниқнинг маъниси азиз темак бўлур, тамғасининг суврати бу турур: қуши чарақарчиғай.

Ўғуз элининг аҳд қилганларининг зикри

Хон бошлиқ барча халқ айтдилар ким бир тавар ё ўн ё юз ва ё ҳар не чақлиқ ўлтурсангиз умчасини ушбу айтилган гег улашиб олишсунлар тақи ҳар қайсиси ўзининг ўғлонлари бирлан ва навкарлари бирлан есунлар ва тақи айтдилар ким бир киши гуноҳкор бўлса, ул киши подшоҳ ўлтурсан ерга ёвуқ бўлса ва ё йирақ бўлса, ул гуноҳ қилган киши подшоҳнинг уруғиндин бўлса ва ё ўзга уруғдин бўлса, хоннинг бир кишиси бериб, анн ёргу қилса, анча хоннинг иниси ва ўғли ва беқлари ҳеч нимарса қўл ёпмасунлар ва мени теб, келиб турур теб, пушти паноҳ бўлуб, агар ҳар ким орқа бўлсалар, ул орқа бўлган кишини подшоҳ эшикина келтуруб, орқасина қилич бирлан чошиб, икки бўлак қилмоқ керак, то кўрганча кўз ва эшитганча қулоқ бўлғай ва тақи ул ким Ўғуз наслиндин ва бузуқ ўғлонларидин бир кишини подшоҳ қилғайлар, икки кишини кўтармағайлар, анинг учун хон бир бўлса, эл тузалур ва икки бўлса эл бузулур, бурунги ўтган билиғлилар айтиб турурлар ким бир қинға икки қинич сиемас ва бир хотунни икки ар олиб ўлтура билмас ва бир юртга икки тўра сиемас, бир улуг қатнага аҳдсима битиб Қушихон бошлиқ инилари ва ўғуллари ва беқлари ва элнинг қариларининг яхшилари ва йўлтиларининг яхшилари барчалари халда отларин битиб ант (38-бет) иччилар ким то тирикмиз ушбу айтилган сўзлардин қайтмасбиз, агар биздин бўлган ўғлонлар қалолзода бўлсалар то дунё охир бўлгунча бу аҳдсимами ўқуб амал қилғайлар, агар ҳаромзода бўлуб, юртни бузали тесалар амал қилмағайлар тедилар

тақи отларин битиб, муҳрларин босиб, аҳдномани Кунхоннинг хазинасинда қўйдилар. Ўғузхон ўлганда Кунхон етмиш ёшар эрди ва тақи етмиш йил отаси еринда ўлтуруб дод ва адл бирлан хонлиқ қилди ва тақи андин сўнг подшоҳлиқ қилди ҳақ раҳматиға кетди.

КУНХОННИНГ УЛУҒ ЎҒЛИ ҚАЙИНИНГ ХОН БЎЛҒАНИНИНГ ЗИКРИ

Кунхон ўлгандин сўнг барча Ўғузхоннинг набиралари ва эл яхшилари йиғилиб Қайини хон кўтардилар, ул тақи отаси тег элга адолат қилиб йигирма уч йил подшоҳлиқ қилди ҳақ раҳматиға кетди.

ДЕББАҚУЙНИНГ ХОН БЎЛҒАНИНИНГ ЗИКРИ

Қайихоннинг ўғлонлари кўп эрди, бир ўғлина улуғ оталари Деббақуйнинг отин қуюб эрди, улуғ, кичик барча иттифоқ бирлан Деббақуйни хон кўтардилар, кунларда бир кун Деббақуйхон халқдин сўрадиким бу вақтда Ўғузхонни кўрган кишидин киши борму теб, айтдилар: бир киши қолиб турур, салур элиндин Улаш отли тедилар, хон киши йибарди, Улашни келтуруб Ўғузхоннинг юртда турганда на иш қила турганин ва дўстларға нечук мурувват қилиб душманларға не жавр мадора қила турганин бир-бир сўрди. Улаш ҳам билганларини айтди, андин сўнг Улашға кўн ичъомлар бериб эвига йиборди. (39-бет) ва тақи Деббақуйхоннинг улуғ беклари Ёзир элиндин, алан ва арлан, Дункар элиндин Чекас ва Бошибек ва Биғубек (Байғубек) ва баёндура элиндин Қабул хўжа эрдилар, Хон бир кун ов овлаб юрий турганда атдин йиқилиб, ёнбош сўнгаки синди тақи андин ўлди. Қўзиёви отли ўғли бор эрди, ани подшоҳ кўтарди, ўтгуз йил подшоҳлиқ қилиб ул дунёға кетди, аммо ул Қўзиёвихон бўлганда ани кенгаш беклари аймир элиндин Кўрунчак эрди, салур элиндин Табақ эрди ва тақи салурдин Энкашнинг ўғли ўткан ва анинг ўғли Қулсари уч орқа вазир бўлдилар, юз йигирми йил хонлиқ қилди ва тақи ўлди.

ЎҒУЗ ЭЛИНИНГ ЮРТЛАРИ ВА АНДА НЕЧА ЙИЛ ВА НЕ РАВИШ БИРЛАН ЎТИРҒАНЛАРИ ВА ТУРКМАН ТЕВ НЕЧУК ОТ ҚЎЮЛҒАНИНИНГ ЗИКРИ

Ўғузхондин то Қўзиёви хонғача нечукки айттуқ, шундақ турур, эмди Иналхонни айтурмиз, Тангрим буюрса Иналхоннинг замониндин то биз бу китобни айтган чақғача бир-бир айтурмиз, турур, барчаси рост турур,

деч ғалати йўқ турур аммо Қўзиёвихон бирлан Иналхоннинг орасинда неча йил ўтганини жазм эта билмай-миз, авдақ ҳам бўлса оз айтали, шояд айтсак, Ёлғон бўлғай, тўрт минг йил бор турур андин (40-бет) била турурмиз, ким Ўғузхон Қаюмарс замонинда эрди, Иналёвихоннинг вазир вакили қайи халқиндин Қўрқут ота эрди, ул бизнинг пайғамбаримизнинг оналарининг иниси Аббос авлодининг ўғлонлари Бағдод шаҳринда беш юз йил подшоҳлиқ қилдилар, Қўрқут аңларнинг замонинда эрди, Қаюмарс бирлан ўғлонларининг ораси беш минг йил турур, Қўзиёвихон Ўғузхоннинг бешланчи ўғли турур, бас ўзингиз ҳисоб қилинг, Қўзиёвихон бирлан Қўрқут отанинг¹ хони Иналхоннинг ораси неча йил бўлур, эмди биз бу айтилған тўрт минг йилда бир-бир ва от-бот кимнинг бўлганин ва кимнинг бўлмаганин билмай турурмиз, мунча-мунча билмасак ҳам бошдин оёқғача сувратини билатурурмиз, ани айталинг, Ўғуз элининг юртларининг кун туғуши Иссиқ кўл ва Олмалиқ ва қибласи Сайрам ва Қазгурт тоғи ва Қорачиқ тоғи ва темур қазуғи улуғ тоғ ва кичик тоғки миснинг копи бўлур ва кун ботиши Сир сувининг аёғи Янгикент ва Қорақурум, ушбу айтилған ерларнинг ичинда, ўрнида тўрт минг ва беш минг йил ўлтурдилар тақи қайси уруғи кўн бўлса, андин подшоҳ кўтардилар, мундақ қайидин бир кишини подшоҳ кўтарурлар эрди, қайи уруғи ва баёт уруғи ва гақи беш, олти оз уруғлар анға қўшилурлар эрди ва тақи салурдин бир кишини подшоҳ кўтарурлар эрди, салур уруғи ва (41-бет) аймир уруғи ва тақи бир неча оз уруғлар анға қўшилур эрди ва тақи ёзирдин бир кишини подшоҳ кўтарурлар эрди, ёзир уруғи ва тақи бир неча оз уруғлар анға қўшулурлар эрди мундин қиёс қилинг, кўн уруғдин подшоҳ кўтариб, оз уруғлар анға қўшулиб гоҳ олти, етти тўп бўлурлар эрди, гоҳ уч, тўрт тўп бўлурлар эрди ва тақи бири бири бирлан ёғи бўлуб, чопушурлар эрди, асир қилурлар эрди, ўзлариндин ортқаш асирларни Мавороуннаҳр бозорғанларина сотарлар эрди, ул вақтда Ироқ ва Хуросан ва Мавороуннаҳрнинг подшоҳлари ва спохийлари ва раъиятлари, барчалари тот эрди, толдин ўзга киши йўқ эрди, султон Маҳмуд Ғазнавийнинг отаси Себук Тегин қайи халқиндин эрди, ўзини туркманлар асир қилиб, савдогарга сотдилар ав тақи бачна (бажна) уруғи ҳам ўзиндан тура кўтариб солур эли бирлан ёғи бўлуб чопишурлар эрди, беш олти орқағача бу икки элининг орасинда душманлик бор эрди, бачна эли салур элина голиб келур эрди, анинг учун салур эли бачна

¹Асл-нусхада йўқ.

талқини ит бачпа дерлар, элининг Тўймадуқ отли бир подшоҳи бор эрди, ул кўшун бирлан келиб, салур элини чашиб, Салур Қазан алининг онаси Чачақлини ўлжалаб кетди, уч йилдан сўнг каххудоси Анкаш кўп мол бирлан йибариб Чачақлини қайта олди. Бу сўзлардин арз ул ким чапқанларни (42-бет) юртларинда ўлтуруб, чашилган элининг ёвдин қуртилганлари Мавороуннаҳрга қочиб, борурлар эрди ва шундоқ қилиб, бора-бора туркманнинг кўпи вилоятга тушди, ози қолди, ул вақтда туркмандин нари тарафинда ўлтурган эллар кўп эрди, анинг қайси бирини айтайин, барча эллардин туркманга яқинрақ ўлтурган хитой ва қаниқли ва найман эрдилар, ул эллар туркманнинг қолганин чопа бошлади-лар Иссиққўл ва Олмалиқ ва Сайрам ва улуғ ва кичик тоғлар бу юртларнинг барчасин ташлаб, Сир сувининг аёқина келиб, подшоҳларини Янгикентда ўлтуруб ўзлари Сирнинг икки тарафин ёйлаб ва қишлаб ўн орқалари ўтгуича ўлтурдилар ва Мавороуннаҳрга тушган туркманларини тожиклар ул турк дерлар эрди, беш, олти орқа ўтгандин сўнг ерга, сувга тортди тақи чеккалари қисиқ ва кўзлари улуғ ва юзлари кичик ва бурувлари улуғ бўла бошлади, туркман юртига келиб ўлтурган эллардин асир ва савдогарлар Маворауннаҳрга кела бошлади, аңларни кўрдилар тақи тожиклар турк тедилар, бурунги туркларга туркмонанд теб от қўйдалар, анинг маъниси туркка ўхшаш темак бўлур қора халқ туркмонанд теб айта билмади, тақи туркман тедилар.

ИНАЛЁВИНИНГ ХОН БЎЛГАНИНИНГ ЗИКРИ

Қайи қора хўжанинг ўғли Қўрқут ота салур Анкаш хўжа ва Авашбанкўжа бошлиқ барча Ўғуз эли йиғилиб, қайи калқиндин Иналёвини, подшоҳ кўтардилар, вазир Қўрқут ота эрди, Қўрқут ота қар нимарса теса Иналёви анинг сўзининг чикмас эрди. Қўрқут отанинг кароматлари кўп (43-бет) эрди шиккиёз тухсен беш йил умр топди, уч подшоҳга вазир бўлди, Иналёви етти йил подшоҳлик қилди, икки ўғли бор эрди, улуғ ўғлининг оти Ал (Али), кичикъининг оти Дуйли қайи; Иналёви хон ўлар бўлганда Дуйли қайини ўрминда ўлтуртуб кетди, Дуйли қайи ҳам Қўрқут отанинг сўзине амал қилур эрди ва тақи Қўрқутдин бошқа икки пинақ бети бор эрди, бири баёшдур элидин Букдуз отли ва тақи бир илтирдин Душка отли, Дуйли қайи кўп йиллар подшоҳлик қилди ўғли йўқ эрди, ошин онаб ва ёшин онаб умр топиб вафот топди.

ДУЙЛИ ҚАЙИНИНГ ИНИСИ ЭРКИНИНГ ПОДШОҲ БЎЛГАНИ ВА УҒЛИ ТУМАННИНГ ДУНЕҒА КЕЛГАНИНИНГ ЗИКРИ

Дуйли қайининг бир яқин қариндоши бор эрди. Эрки отли, ул аза эгаси бўлуб ўлтурда, барча Ўғуз эли азага йиглаб келдилар Қўрқут ота бошлиқ барча беклар сўрдилар хоннинг кўчларининг ҳеч бўйларинда борму теб, бир доя хотун келиб айтди: хоннинг бир ҳарами ҳомила турур, умидимиз бор, тез бўлғай теб айтди, бир неча кундин сўнг хоннинг ўлук ошини бериб ултуруб эрдилар, хоннинг ўғли бўлди теб севинчи (44-бет) тиладилар Эрки бошлиқ барча беклар севинчи бердилар. Эрки халқга совун (сўқум) солди, ҳар ким ҳимматиға лойиқ савун келтурдилар, тўрт юз йилқи ва тўрт минг қўй ўлтурдилар, булғаридин уч ҳовуз тиктурди, бирисини арақ бирлан ва бирисини қимиз бирлан ва бирисини қатиқ бирлан тўлтурди. бир ой кеча-кундуз тўйда барчаси яхши ва ёмон айш ва ишратға машғул бўлуб, қарилар ёшин унутди ва ёрлилар (фақирлар) молсизлиқин унутди ва бойлар ўлумин унутдилар. Ўғуз эли Қўрқутға айтдилар бу ўғлонға бир яхши от қўйғил тедилар, Қўрқут ота мунинг оти Туманхон бўлсун теди, халқ айтдилар: мундин яхшироқ от қўйғил дедилар, Қўрқут ота айтди мундин яхши от бўлмас теди, ул кунин Дуйли қайихон ўлди эрса, бизнинг юртимизни туман тутуб қоранғу бўлди, бу ўғул туманда туғди, анинг учун Туман от қўйдуғ ва иккинчи қўнглумдин яхши ирим ва ният қилиб, анинг учун Туман от қўюб турурмен ким туман узоқ турмас, тез кета турған нимарса бўлур, туманли кун офтоб бўлур, туманнинг сўнги ёруғ бўлмай бўлмас, озгина турған туманни бу ўғлоннинг ёшлиқина ўхшатибмен, сўнги офтобни, бу ўғлоннинг йигит бўлуб отаси тахтинда ўлтуруб давлатли ва узоқ умрли бўлганини ўхшатибмен теди. Барча халқ буни эшитиб, Қўрқутға офарин деб хушҳол бўлуб Туманға кун дуолар қилдилар ва тақи Қўрқут бошлиқ барча халқ Эркиға айтдилар: бир ой тўй қилдинг ошинг тамом бўлмади ва ҳовузларға салған қимиз ва айронинг (45-бет) гулнинг сувиндиҳ кўп бўлди, эмди бу кундин сўнг сени Гулэрки хон тегали, Туман ўзунгининг ўғлинг турур, оғанг Дуйли қайининг ўринида ўлтуруб хонлиқ қил ва ҳар қачон Туман йигит бўлса, анға не берурунгни ўзаунг яхши билурсен тедилар, тақи Гулэркини хон қилдилар, халқ бирлан яхши маъон қилиб ўлтурдилар. Туман йигит бўлди. Дуйли қайихон-

нинг бойири китшилари Туманга сўз бердилар, подшоҳ-лик отангдин сенга мерос қолган турур, барча халқ итти-фоқ бирлан Гулэркига орийат тоштируб эрдилар, бу шарг бирлан ким ҳар қачон сен болиғ бўлсанг, санга топшур-гай теб, Туман бу сўзни Гулэркига бир кишидин айттур-ди: Гулэрки бу сўзни эшитгандин сўнг хилватда Қўр-қутга айтди: тақи анинг маслаҳати бирлан элининг яхши ларини чарлаб, улуғ тўй қилди, Қўрқутин эвнинг тўри-да ўлтуртуб, Гулэркихон юкууб, қимизли аёқни сунди, Қўрқут қимиз ичиб, барча халқ он ағандин сўнг Гулэрки айтди: эй, эл ва халқ барчангиз билурсизлар, подшоҳлик, Туманнинг ҳақи эрканин, бу вақтгача Туман ёш эрди, анинг учун мен ишни қила турур эрдим, эмди Туман улуғ йигит бўлди, отасининг тахтини тоштира турурмен, теди, барча халқ Қўрқутга айтдилар хоннинг ва барча Ўғуз элининг ихтиёри сенинг қўлуида турур, не ишни муносиб кўрсанг, ани қилгил, тедилар, Қўрқут бу сўзни эшитгандин сўнг киши йибариб, Туманни келтуруб, эвнинг ўртасинда ўлтуртуб, айтди: отанг ўлди, сен ёш қолдинг, Гулэрки ҳам отанг турур ва ҳам (46-бет) ақанг, сени дунёга келгандин то бу чақгача кўп эмгак-лар бирлан яхши асраб турур, тожу тахт ва эл барча юрт сенинки турур сендин ўтунумиз бу турур ким бир бир неча кун сабр қилгил, ақангининг бир-бир кейиндин нарилиқи ёвуқ бўлуб турур теди эрса, Туман айтди, барча Ўғуз элининг яхшиси отамнинг вазири ва менин-г бобом турурсен, сўзингизни қабул қилдим, теди, Гул-эркининг бир қизи бор эрди, бисёр кўркли ота-онасининг барча ишларина эркли. Қўрқут Гулэрки бирлан Туманга сўзлашиб, етти кеча-кундуз тўй қилиб, подшоҳларга лойиқ асбоб ва¹ тузуқ бирлан қизни Туманга топ-шурдилар, ул вақтда авшар элининг хони бор эрди. Ойна отли бу қизни ўғлига айттуруб эрди, Гулэрки қа-бул қилиб, бермак бўлуб эрди, Ойнахон қизни Туманга берганин эшитгандин сўнг черик тортиб, Гулэркининг устига юрди, Гулэрки ҳам улуғ черик бирлан қарши бориб, урушиб Ойнани бости, Ойнанинг ўғлини ўлтурди ва авшарнинг лашқарин қирди, Ойнани қавуб юртига борди, юртини олиб, олти ой анда ўлтурди, (47-бет) қочиб ўзга элга борди, Гулэрки онт ичиб, Ойнага киши йибариб, айтди ким бу ёмонлиқни қилган сен эмас эрдинг, ўғлуи эрди эрса жазосин топди, эмди сенин-г бирлан қариндош турурмиз, кел тақи юртунга эга бўл, мен қайтатурмен теди. Элчи бориб бу сўзларнинг барчасини

¹ Асл нусхада ўчиб кетган.

айтди, Ойна иновиб келиб Гулэркини кўрди, Гуларки
тақи юртини топшуруб қайтиб ўз юртига тушди.

ТУМАННИНГ ҲУЛИ БУЛГАНИ ВА АНГА ЁВЛИ ОТ ҚУЙГАНЛАРИ ВА ЙИГИТ ЕТИШГАНИДАН СЎНГ ҚОНЛИ ЁВЛИ ОТ ҚУЙГАНЛАРИНИНГ ЗИКРИ

Туманнинг Гулэрки қизиндин Ҳули бўлди, отини
Ёвли қўйдилар тушили ва али бўлди ва йигит етилди,
бир кун сувнинг ёқасинда йигитлар бирлан ўйнай турур
эрди, бир йигит бирлан урушди, ани ураин теб нимарса
излади, яқинда бир тўп қазгандин ўзга нимарса тонмади,
анинг учиндин тутуб тубиндин чиқариб ул йигитнинг
бўйнига урди эрса, бўйни узилди тақи ўлди, Гулэрки
хон, Туман ва Қўрқут барча беклар ўлтуруб эрдилар
Ёвлининг бу қилган ишин айтдилар, эрса улуғ ва кичик
ва яхши ва ёмон ва кўрган ва эшитган тонглаб хайрон
қолди, Туман айтди: бу Ҳулоннинг отини бу вақтгача
(48-бет) Ёвли дейтурур эрдук, амди Қонли Ёвли темак
қарак теди эрса, андин сўнг анга барча халқ Қонли
Ёвли тедилар. Қонлардан бир кун Гулэркихон ўргада
ўлтуруб эрди Туман тақи анда ҳозир эрди, Қонли Ёвли
эшикдин кириб келди ва ўрта ерда ўлтурди тақи Гул-
эркига боқиб айтди эй, бобо бу ўлтурган тахтинг улуғ
отам Дуйли қайининг турур бу вақтгача отам Туманни
ёш турур теб, бермадинг, амди не учун бермай турурсен
теди. Гулэркихон бошини қўйи солиб кўп ўлтурди тақи
бир фурсатдин сўнг бошин кўтариб айтди: бу сўзни мен
сендин бурунрақ айтур теб умид қилур эрдим ва хосса
улкун ким тикан бирлан кишининг бўйнин уздунг, рост
айтатурсен, хўб бўлур, яхши бўлур, амди отанга топ-
шурмак керак.

ТУМАННИНГ ХОН БУЛГАНИНГ ЗИКРИ

Гулэрки бу сўзларни набирасидан эшитгандин сўнг
Қўрқут бошлиқ барча Ҳуғуз элина киши йнбариб кел-
туруб, улуғ тўй қилиб, Туманни хон кўтариб тахтида
ўлтуртуб, Гулэрки аёқ устунда туруб, Туманхонга
айтди: отанг ўлуб, мен бу тахтда ўлтуруб, элин сўрай-
турғали ўттуз беш йил турур, сендин умидим ул турур
ким мен нечук элнинг яхши ва ёмонни сўруб, йўл бир-
лан подшоҳлик қилиб юриган бўлсам, сен ҳам ўшул йўл

бирлан юригайсан теди' Туман айтди: яхши айга турурсиз, агар менинг давлатим бўлса, сиэнинг бу насиҳатларингизни қабул қилгайман, теди, юрт сўзлари тамом бўлгандин сўнг Гулэркихон Қонли Ёвлининг юзига боқиб айтди: эй қизим ўгли қизидин бўлганнынг дўстлиқи бўлмас теб эшитиб эрдим, бурунқи ўтганларнинг сўзларини ёлгон қилмадинг теди. Туманхон тўрт ой хонлиқ қилгандин сўн Қўрқут бошлиқ барча халқ Туманга айтдилар Тангрига шукр қилгил, Қонли Ёвидай яхши ўғлунг бор, муносиб ўл турур ким подшоҳлиқни анга бериб ўзунг айшу ишратга машғул бўлгайсан, тедилар эрса, Туманхон қабул қилди, тақи подшоҳлиқни ўглига бериб, тинч кўнгул Тангрининг бандалигин қилиб ўлтурди.

ҚОНЛИ ЁВЛИНИНГ ХОН БЎЛГАНИНИНГ ЗИКРИ

Ул ажойиб баҳодир ва мерган ва алп эрди, тўрт тарафинда юртларнинг барчасин ёвлаб олиб ўзига бақтурди, анинг замонинда бўри қўйга ва барс кийикка ва бургут қуёнга ва қарчиғай какликка зўр қила билмади, элларни тузуб ва ёғиларни бузуб ва ўз замониндақи подшоҳлардин ўзуб, тўхсан йил подшоҳлиқ қилиб вафот топди.

МУРЁВИНИНГ ХОН БЎЛГАНИНИНГ ЗИКРИ

Қонли Ёвлининг икки ўгли бор эрди, улунининг оти Мурёви ва кичикнинг оти Қора Алп Арслон, ўлар бўлганида юртини икки бўлди, Туркистон ва Янгикентни Мурёвига берди, Толош бирлан Сайрамни Қора Алп Арслонга берди, бир неча йил ўтгандин сўнг Қора Алп Арслон ақаси Мурёви бирлан ёғи бўлди, бул яхшилари орада юруб кўн насиҳатлар қилиб, яраштурали тедилар, Қора Алп Арслон рози бўлмади, ахир иккиси лашкар тортиб, Сайрам устинда урушдилар. Мурёви голиб келди, Қора Алп Арслон урушда ўлди, барча элларини чопиб, бир йил анда (50-бет) туруб, қайтиб эвиге тушди. Қора Алп Арслоннинг бир кичик ўгли бор эрди, ани ва кўчларини Мурёви олиб келди ва мундин бир неча йиллар ўтди, бир кун Мурёви ўлтуруб эрди. Қора Алп Арслоннинг ўгли келди, анинг юзига боқиб юзига айтди: агар отанг подонлиқ қилиб, менинг бирлан ёғи бўлмаса эрди, мундақ етим бўлуб сарғариб юрмас эрдинг, дариге на қилайин теб кўн йиғлади тақи айтди: сенинг отинг Алп Туғач бўлсун теди, отасиндин қолган яхши кишиларни келтуруб Алп Туғачни анга топшуруб, отасининг юртини

бериб кўчуруб йибарди, халқга ҳукм қилиб Қора Алп Арслоннинг элидиди ўлжа қилиб келтурган ишчиларни йайтира йибарсун теб, Алп Туғач бориб отасининг юртида ултурди, тўрт ёққа кетганинг барчаси анга йигилди. Мурёвихон етмиш беш йил подшоҳлик қилиб, ул дунёга кетди.

МУРЁВИ ҲҒЛИ ҚОРАНИНГ ХОН БЎЛГАНИНИНГ ЗИКРИ

Мурёвининг хотунларидин Ҳғли йўқ эрди, Ҳрпахон тегиннинг элиң чопиб олганда бир заифани ўлжа қилиб бир неча кун бақиб йибарди, ул заифа юртига баргандин сўнг Мурёвихондин ҳомила бўлуб турурмен теди, бир неча ойдин¹ Ҳғул туғурди, отини Қора қўйдилар, тағайларининг ичинда Ҳсди, йигит бўлгандин сўнг қочиб Мурёвихон қатига келди, Мурёвихон ҳам ани Ҳғул қилди, Мурёви ўлгандин сўнг барча халқ йиғилиб, ани хон кўтардилар, эл бирлан яхши маош қилиб, қирқ йил ховлик қилиб вафот тоьди. (51-бет).

БУҒРАНИНГ ХОН БЎЛГАНИНИНГ ЗИКРИ

Қорахоннинг Бугра отли Ҳғли бор эрди, барча халқ Қорахон ўлгандин сўнг Буғрани подшоҳ кўтардилар, Буғрахон барча ўтган оталаридин ортуқ бўлди, улуғ лашқар бирлан келиб Бухоро ва Самарқандни олиб, Ҳз қариндошлари юртида ёғи бўлган сабабдин тура билмай қайтиб кетди, андин сўнг келиб Хоразм мамлакатини олиб кўп йиллар анда подшоҳлик қилди, бир каррат орқа тарафига лашқар тортиб бора турганди бир кун хон айтди: кўнглимиз буғдой униндин бўлган ошни тилай турур, угра ва Ҳзга ош қилғали бавурчи ва ошнинг асбоби топилмади, хон уң келтуртди ва хамир қилдурди ва Ҳзи қўли бирлан ёзиб қозонга солди, ўлтурган навкарлари ҳам хонга ёрулик қилдилар, пишириб ичди тақи айтди: бу ошнинг оти Буғра хоний бўлсун теди. Бу кун халқ ичинда буғра теб пишира турурлар, ул ош турур. Хоннинг Ҳғли бор эрди, улуғнинг оти Эл тегин ва иккинчисининг оти Қўзи Тегин ва учунчисининг оти Бег Тегин, Тегин маъниси, қадим турк тили бирлан яхши сувратли темак бўлур. Хон қари бўлганидин сўнг по-

¹Аса вусхада учиб кетган.

дшоҳлиқни Қўзи Тегинга берди тақи ўзи тиғч ўлтурди. Бобир отли хотуни бор эрди, бисёр оқила ва зоҳида ва обида ва солиҳа ва кафия эрди, ўглининг онаси эрди, ул вафот топди эрса, Буғрохон улуг аза тутди, бир йилкача киши бирлан сўзлашмади ва эвдин чиқмади. Бир кун Қўзи Тегин отасига қачонгача аза тутуб ғамгин бўлуб (52-бет) ўлтурасиз, овга чиқинг, шояд кўнглингиз очилғай теб, отасини ҳар бир кун бир тарафга овга ва сайрга олиб чиқди бир неча кундин сўнг эмди хоннинг кўнглина ҳаво ва ҳавас пайдо бўлди, булғай теган вақтда айтди, беклар айта турурлар хонга муносиб ул турур ким кадхудо бўлғайлар, хон айтди: андақ хотун не ердин топилурки келиб опангинг ўрнин тутғай теди, Қўзи Тегин онам тег бўлмаса андин йиграк бўлсун теди, хон ҳарчанд кадхудо бўлман теди, аммо Қўзи Тегин ихтиёрина қўймади. Авшар элинда Эгранж теганнинг кўркли яхши, юртда от кўтарган кўркли қизи бор эрди, ани хонга олиб берди, ул бадбахт қизнинг кўнглина бу маъқул бўлди ким Қўзи Тегиннинг манға майли бор, анинг учун мени отасига баҳона бирлан олиб бературур, то ўзи менинг бирлан пинҳоний айш қилғай, йўқ эрса, қари кишига менинг тег соҳибжамол қизни олиб берур эрди теб, бир кун Қўзи Тегин отасин кўрайин теб келди эрса, хон ухлаб ётиб ва хотун ўлтуруб эрди, Қўзи Тегиннинг қатиға келиб юзин ва кўзин силаб сийпаб эрди, эри билан ўйнағанда хотунлар нетак қилурлар, шундақ қила бошлади. Қўзи Тегин кўнглиндин бу онам ўрниға бўлуб, манға меҳрибонлиқ қила турған турур (53-бет) теди яна бир неча кундин сўнг хилватга топиб Қўзи Тегинга айтди: ҳеч менинг ҳолимдин хабаринг борму мен санға ошиқ турурмен, кечалар уйқум ва кундузлар қарорим йўқ: менинг ҳолимға қарамас бўлсанг не учун мени қари кишига олиб бердинг, теди. Қўзи Тегин айтди: сен менинг онам турурсен, агар бу кундин сўнг бу қилиғингни қўймасанг сени пора-пора қилиб ҳар мучангни бир ерда қўярмен теди, хотун воқиатни ўзининг қаринтош хотунларига айтиб кенгашти эрса, онлар айтдилар, Қўзи Тегин бу сўзни хонга, халқга айтмасдин бурун айтмақ керак, йўқ эрса ўлумға кетарсен теб барчаси иттифоқ бирлан бир хотунни йибардилар, ул хотун бориб Қўзи Тегиннинг эвиндин ўтукни ўгурлаб келиб Буғрохоннинг эвиға келиб тақи қайтиб бориб ўтукни еринда қўюб келди, ул хон эвда йўқ эрди, овга бориб эрди, тун яримдин сўнг эзгина қор ёғиб эрди, саҳар вақтинда хотун қичқира бошлади, тонг отқандин сўнг халқ эшитдилар ким ўрғадин йиваған хотуннинг овози чиқа турур, эр

ва хотун барча йиргилиб ўрганнинг эшиккина бордилар эрса, кўрдилар ким хоним юзин йиргиб, барча ерини қон қилиб айта турур ким бу кеча саҳар вақтинда ухлаб ётиб эрдим, бир киши келиб қўйнимга кирди, кўрдум эрса, Қўзи Тегинхон айтди қичқирма, мен турурман, санга ошиқ бўлуб, отамга олиб бердим, анинг учун ким кундуз отамнинг бўлсанг кеча меники бўлгайсан теб, йўқ эрса, отам хотунни не қилур эрди теди, қичқира бердим (54-бет), онасига мундақ иш не ерда бор теб, мендин бу сўзни эшитгандин сўнг қочиб чиқиб кетди, ёнинда ётқан хотунлар бу сўзга гувоҳлик бердилар ва тақи хоним айтди: мундин яхшироқ гувоҳ бўлмас, ер қор турур изини кўрунг теди, изни кўрдилар, Қўзи Тегиннинг эвиндия чиқиб, ўргага келиб тақи қайтиб Қўзи Тегиннинг эвига бориб турур, Қўзи Тегин изини қатиға келиб аёғин қўйди, иккиси бир тег бўлди, Буғра-хон овдин келди, анга ҳам айтдилар, хон бошлиқ барчаси беклар Қўзи Тегинни чақириб айтдилар, бу не турур ким кеча сен қилибсен, Қўзи Тегин ул хотундин кўрганин ва эшитганин айтди тақи теди мен уёлганимдин айта билмадим, иккинчи ул ким заифапи отамга мен олиб бериб эрдим, халқ ичинда расво бўлмасун тедим, ул мендин бурун қарбанди (айтиб турур) теди, халқ икки бўлак бўлдилар, ярими хотун сўзига инондилар, ярими Қўзи Тегин сўзига инондилар, ахир барчалари иттифоқ қилиб, хоним ёнинда ётқан хотунларни хон олдиға келтуруб сўрдилар, айтмадилар, сиёсат қилур бўлдилар эрса, аввалдин то охиригача қилган кенгашларина авшарнинг хотунларининг айтган сўзларини ва ўтукни ўғурлаганини бир-бир айтдилар эрса, Буғрахон Қўзи Тегинга айтди бу хотунни унамай эрдим, шундақ бир фитна бўлур теб, сен мени ихтиёримга қўймадинг. Эмди мун не қилурингни сен яхши билурсен теди эрса, Қўзи Тегин буюрди беш эмлак (қисрақли) байтални келтуруб икки аёғин ва икки (55-бет) қўли ва бўйини ҳар қайсисин бир байталнинг қуйруғига боғлаб, байталларнинг бутларина тиззанинги учи бирлан санчдилар, тўлай-тўлай хотунни беш пора қилиб, ҳар қайсиси бир андомни ўз ўгурина олиб кетди. Буғрахон кўп йиллар подшоҳлик қилди ва тўхсан яшаб ўлди.

БУҒРАХОННИНГ ЎҒЛИ ҚЎЗИ ТЕГИННИНГ ХОН БЎЛҒАНИНИНГ ЗИКРИ

Қўзи Тегин отаси тахтинда ўлтуруб, душманларини йиғлатиб ва дўстларини кулдуруб, элга адолат қилиб,

фақир-мискинга хайр ва эҳсон қилиб қириқ йил хон бў-
луб етмиш беш ёшига етганда ўгли Арслонни ўрнида
ўлтуртуб вафот топди.

ҚЎЗИ ТЕГИН ЎГЛИ АРСЛОННИНГ ХОН БЎЛҒА- НИНИНГ ЗИКРИ

Арслон отаси тахтинда ўлтуруб улуғ хон бўлди, кўп
йиллардин сўнг Сўражиқ эли ёғи бўлди, Арслон бориб
Сўражиқ элини чошиб, қолганини ўзина бақиндуруб
келди. Анда бир ёш ўғлонни ўлжалаб келтуруб отини
Сувар қўюб, қўлинда ўстурди, ул ақлли ва тугшали ва
мерган ва чечан, ҳунарли, ҳар мақомга ва ҳар йўлга
юрумакни билатурган ва хонга инақ бўлди. Барча эшик
халқи (яқинлари) кўра билмаслиқиндин мунунг бир-
лан ёман бўлдилар, Суварнинг айбини хонга нечук ай-
турларини билла-билмай юруб эрдилар, бир кун маъра-
када хон Суварнинг қулоқина сўз айта турур эрди, сақоли
хоннинг юзига тегди, Сувар кетгандин сўнг хон бекларига
боқиб айтди Сувар эсруни ўпуб бўлуб турур теди, беклар
айтдилар: биз мунинг қила турган ишларини хилватда
арз қиллали теб, хилват бўлганда айтдилар: фалон вақтда,
фалон молинингга мундағ хиёнат қилди ва фалон сири-
нгизни халқга фаш (56-бет) қилди ва ёғидин олиб келиб
эрдингиз аслига торта турур, биз анинг қилган ёмонлиқ-
ларининг қайси бирин айтлали, барча ишлариндин ёман-
рақ бу ким сизнинг кўчингиз бирлан бирикиб юрий ту-
рур тедилар, Арслонхон айтди, Суварни Янгикендга хиз-
матга йибардим, келгандин сўнг сизларга топиштурайин,
нечук ўлтурурингизни сизлар яхши билурсизлар, теди
тақи айтди фалон ерда кийик кўп эрмиш ўзум борайин
теб эрдим, туна кундин бери барча ерим оғрий турур,
сизлар халқга бош бўлуб бориб, ўтав суқунгиз фақир ва
мискин қиш азуқи олсунлар, беклар холқни олиб, овга
кетдилар, хон хотуни бирлан кенгашиб хаста бўлди.
Бир неча кундин сўнг хароб бўлди эрса, эвда қалган
беклар овга кетган бекларга ва Суварга киши йибарди-
лар, хоннинг ҳоли ёман бўлди, етиша кўрсунлар, теб,
беклар овдин келур кун хон ўлди, келдилар эрса, кўр-
дилар хон ўлуб турур, барча беклар кенгаштилар, тақи
хоннинг ўлук ва тирик бўлган молининг барчасини
олдилар, ул вақтда Сувар ҳам келди, Суварга айтдилар:
хоннинг ўлуқини қачон чиқарурини, пе ерда қўярини ва
азанинг барча таклифини хоним бирлан сеп билурсен,
сен қилгил, апинг учур тирикликнда ҳам сиз иккингиз
барча ишни қилатурган, ўлганда ҳам сизлар қилинг те-

дилар, тақи ўлик устина келмадилар, ташлаб кетдилар. Сувар хон аёқининг учинда сақолини кесиб, бир тошни олиб бошига ва кўксига уруб, барча ерини пора-пора қилиб айтиб йиғлай турур эрди, ўлганинда бўлмадим бир аёқ сув бера билмадим ва хизматингга ярамадим, амди сени бир ерда қўймақ учун турубмен, андин сўнг сенсиз бу дунёда юрмак манга ҳаром турур ўзумни ўзум (57-бет) ўлтурурмен тақи сенинг аёқ учингда ётурмен теб, йиғлаб ўлтуруб эрди, хон ериндин қўпа келди тақи Суварни қучоқлаб юзиндин ўпди тақи айтди: сенинг ва сендин гийбат қилатурған бекларнинг ҳақиқатин билмак учун ўзимни ўлук қилиб эрдим теги, хоннинг тирилганин эшитиб, барча халқ келдилар, хоннинг молларин олиб ўлукка қарамай ташлаб кетган бекларни тутуб, кўзларин кўр қилиб ва қўлларин кестурди. Арслонхон етмиш йил подшоҳлик қилиб вафот топди.

БУҒРАХОННИНГ УЛУҒ ЎҒЛИ ЭЛ ТЕГИН ВА АНИНГ ЎҒЛИ УСМОННИНГ ХОН БЎЛҒАНИНИНГ ЗИКРИ

Арслонхоннинг ўғли кичик эрди, улуғ уммининг ўғли бор эрди, Усмон отли ани хон қилдилар, ўн беш йил подшоҳлик қилиб вафот топди.

ЭЛ ТЕГИН ЎҒЛИ ЭСЛИНИНГ ХОН БЎЛҒАНИНИНГ ЗИКРИ

Усмоннинг бир иниси бор эрди, Эсли, ани хон қилдилар. Ул тақи уч йил хон бўлуб, отаси кейининдин кетди.

ЭСЛИ ЎҒЛИ ШАБАННИНГ ХОН БЎЛҒАНИНИНГ ЗИКРИ

Эслининг Шабан отли ўғли бор эрди, ани хон қилдилар, ул тақи оталари юрган йўлдин юруб, яхшига яхши ва ёманга ёман бўлуб, йигирми йил отаси тахтинда ўлтуруб улуғ оталарининг кўчининг ерина тушуб кўчуб кетди.

ШАБАН ЎҒЛИ БЎРАННИНГ ХОН БЎЛҒАНИНИНГ ЗИКРИ

Шабаннинг ўғли бор эрди, Бўран отли, ани хон қилдилар. Бўран тақи эл бирлан яхши сулук қилиб, Ўғуз

элининг расмларин ва қоидаларин бир тараф қилмай, ўн саккиз йил подшоҳлик қилиб вафот топди.

АЛИНИНГ ХОН БЎЛҒАНИНИНГ ЗИКРИ

Ул вақтда Ўғуз эли Сир сувининг икки тарафинда аёқина яқин ўлтуруб эрдилар, (58-бет) мўғул келиб кўп чопти, анга тоб келтура билмай кўпраки кўчуб кетди, Урганч бордилар, қолғанлари Али тегинни хон кўтардилар ва Алининг бир ёш ўғли бор эрди, Қилич Арслэн отлиқ, анга Шоҳ Малик лақаб қўюб Букдуз элиндин Қўзичи бек теган юз ёшар киши бор эрди, ул вақтда Ўғуз элининг юрти Сир сувининг аёқи Урганч бирлан Сир сувининг ораси Аму дарёсининг икки тарафинда Урганч бирлан Марвнинг орасиндақи қумнинг ичи то Мурғаб сувининг аёқиғача Алихон ўзи Янгикентда ўлтуруб шоҳ Маликни Қўзичига топшуруб ўғлига Қўзичининг сўзиндин чиқма теди, Қўзичига айтди: шоҳ Маликни Ўғуз элининг ичина олиб бор, анда ўссун, бу халқга ва халқ мунга ўргансун, элнинг бир четинда мен ўлтуруб бир четинда ўғулум бирлан сен бўлғил теб узатди. Шоҳ Малик эл ичига келди, халқ ани подшоҳ кўтардилар, бир печа йиллар ўтгандин сўнг шоҳ Малик йигит етишди, аммо золим бўлди, кишининг кўрмакка яхши қизи ва хотуни бўлса бақти, Қўзичи кўп васиҳатлар қилди қабул қилмади, эл шоҳ Маликка бедодгар теб от қўйдилар, бора-бора эл яхшилариининг қизлари ва хотунарига зўр қила бошлади эрса, Ўғуз эли йигилиб ўлтурур бўлдилар, ани эшитиб отаси қатиға қочти, Қўзичибек ҳам кейининдин кетди тақи Алихон қатиға шоҳ Маликдин бурув (59-бет) борди тақи бўлган воқиятни бир-бир айтди, андин сўнг шоҳ Малик борди, Алихон Шоҳ Маликни тутуб қамчилатдилар тақи қўлини борлаб қўйди, мунини эшитиб Қўзичи келди тақи хонга мунини бандлатиб па қилай дей турурсен теди, хон айтди, Ўғуз элига йибарайин дей турурмен то уларнинг кўнгли мендин рози бўлсун, Қўзичи айтди: агар шоҳ Маликни йибарсанг ўлтурурлар тақи мағрур бўлуб сенинг бирлан ёғи бўлурурлар ҳам ўғлунгдин ва ҳам элингдин айрулурсен теди Алихон айтди элнинг рўшини сен кўруб келибсен, яхши билурсен, ўзининг ўхшарини айтқил теди, Қўзичи айтди: маслаҳат ул турур ким мен илгари бориб элга сенин элинидин узр айтайин Алихон ўғлини урди ва қўлини оёқини боғлабсен, халққа йибарди, не қилурун халқ яхши билур теб мен илгари келдим, ани айтайин теб, ул менинг сўнгумдин тез келур тегайин, сен барча

лашкарларингни ўглингга бериб, менинг кейинимдин йи-
баргил, мен анларни сўзга юнатиб турганда шоҳ Малик
бориб яхшиларини тутуб ўлтурсун то ёмонлари ҳукмга
бўюн қўйгай теди, Алихон ҳам бу ишни ўхшатиб қилур
бўлди.

ЎҒУЗ ЭЛИНИНГ АЛИХОНГА ЁҒИ БЎЛУБ ШОҲ МАЛИКНИ ЎЛТУРУБ ЭВ БОШИНА ҚОРАХОН БЎЛУБ ТЎРТ ТАРАФГА КЕТГАНИНИНГ ЗИКРИ

Эмди шоҳ Малик қочиб кетгандин сўнг элнинг не
қилганин айтали: ул вақтда Урганч ва Мургаб ва Та-
жанда ўлтурган элнинг улур беги Қайи элиндин Қир-
қўт теган эрди. Эл ичинда бир жинли бор эрди. Мирон
Қоҳин дерлар эрди, Қирқутбек ани чақириб айтди: Шоҳ
Малик бирлан Қўзичибек биздин оғриб Алихон қатига
қочиб кетти, эл бирлан хоннинг иши нечук бўлур эркан
теди, Мирон Қоҳин бир соат сўзламай ўлтурди тақи
айтди: тез Ўғуз элининг ичинда уруш бўлиб, қизил қон
қора сувтег оқа турур. Алихон тез ўла турур, анинг ўр-
нига бир киши подшоҳ бўла турур, теди, бу сўз тамом
бўлди. Эмди ўзга сўзни айталинг. Бир киши бор эрди,
Туғурмиш отли, отасининг оти Керанча хўжа қайи элин-
дин, эв ясай турган ёрли киши эрди, бу воқиятдин кўп
йиллар бурун Туғурмиш бир кеча ётиб эрди, туш кўрар
ким кўксиндин уч дарахт кўкариб баланд чиқди тақи
бутақланди ва ёпроқланди, эрта туруб бориб бу тушни
Мирон Қоҳинга айтди, бу кўрган тушингни ҳеч кишига
айтмағил, яхши туш турур, бу теди, Туғурмишнинг уч
ўғли бор эрди, ҳар ўғлининг бошиндин Худой йўлига
бир қўй ўлтуруб, нишриб халқга берди, улур ўғлининг
оти Тутат, ўртанчасининг оти Тўғрул ва кичисининг оти
Арслон Қирқўт бекка қаринтош эрди, учуси тақи Мерган
ва бўга эрди, Қирқўтбек Тўғрулни ўнбеги қилиб, ани
Тўғрул ўнбеги дерлар эрди. Эмди шоҳ Маликни айта-
линг. Қўзичибек Алихонга менинг кейинимдин юборғил
теб, Янгикентдин кетиб, Урганчда ўлтурган элнинг
ичига келди, ул вақтда халқ Тўғрулнинг оғзига қарай
турур эрдилар, Тўғрул Қўзичига айтди: сўзанинг ростини
айтғил, йўқ эрса, қариган чақингда эсинг кетиб, қин
остинда ўларсен теди, қўрқаниндин ростини айтди,
Қўзичини банд қилдилар, барча элга киши чоптурдилар,
ўн олти минг киши йиғилди, Шоҳ Маликнинг келатурган
йўлига бориб, Қирқўтбек саккиз минг киши бирлан
йўлнинг бир ёнинда турди тақи узоқ қаравул (қиравул)

солди, бир кун қаравул кела турур теб келдилар, отла-
 ниб, йўлнинг икки ёнин олиб турдилар, Шоҳ Маликнинг
 лашкари йигирми минг киши эрди, ёрини (ярми) ўта
 берганда икки тарафдин от солдилар, улуғ уруш бўлди,
 Туғрул қолиб келди. Шоҳ Маликни тутуб ўлтурдилар
 ва бекларини ҳам ўлтурдилар, Алихон бу хабарни эшит-
 гандин сўнг тез ўлди, Ўғуз эли бири бирлан ўчли ва қон-
 ли бўлдилар, эв бошина Қорахон теган бўлди, бири би-
 рини чопти ва бири бирини ўлтурди ва тақи Қилиқбек
 (Қутлуқбек) ва Қозанбек ва Қараманбек бош бўлуб,
 кўп эл Манғқишлоқ кетдилар анларнинг ичинда ҳар
 элдин бор эрди, аммо кўпраки аймир ва дукар ва игдир
 ва чавулдур ва қарқин ва салур ва ағар эди. Аличоқбек-
 нинг ўғлонлари бош бўлиб, Хисор тоғина кетдилар ва
 бир неча эллар: ўқли эли ва кўкли эли ва ағар эли ва
 султонли эли Абулхон тоғина кетдилар, ёзир эли Хуро-
 сонга бориб, Дўрун атрафинда кўп йиллар ўлтурдилар,
 ул сабабдин Дўрунға Ёзир юрти дерлар, ёзир элининг
 бир нечаси Дўрун ёқинда тоғ ичинда деҳқончилик (62-бет)
 қилиб ўлтуруб эрдилар, бу вақтда анларни қоратошли
 дейтурурлар ва тақи салур элиндин Динглибек бошлиқ
 ўн минг эвли Хуросонға бордилар тақи кўп йиллар анда
 ўлтурдилар. Тақи андин кўчуб Ирақ ва форс бордилар
 тақи анда батан тутуб қолдилар, қиниқ уруғиндин султон
 Санжар мазининг отаси Султон Малик шоҳ бориб Ироқ
 ва форсни олиб, Исфиҳонни пойтахт қилиб ўлтурган вақт-
 да салур эли Динглибекнинг ўзининг ва ул барған жамо-
 атнинг насллариндин бир неча кишилар келиб султонға
 навкар бўлуб, арз қилдиларким, биз Ўғуз эли салур хал-
 қиндин турурмиз. Улуғ оталаримиз Туркистондин келган
 турурлар теб, қаринтошлиқларини маълум қилдилар, ул
 салурдин бир неча Ироқдин қайтиб Манғқишлоқ келдилар,
 анларнинг нечук келганларини Тангрим буюрса айтқум
 эрур, бурунқи ўтган халқ айтиб турурлар, Ўғуз эли
 кўчуб, чекиб юрумадук йўл борму, эвин тутуб ўлтурма-
 дуқ, юрт борму?

ТУҒУРМИШ ЎҒЛИ ТУҒРУЛНИНГ ХОН БЎЛҒАНИНИНГ ЗИКРИ

Ўғуз элининг Шоҳ Малик бузуқлиқиндин кетмай Сир
 Сувининг аёқинда ва Аму сувида (бўйида) ўлтуруб
 қолганлари, Туғурмиш ўғли Туғрулни хон кўтардилар,
 ул йигирми йил подшоҳлиқ қилиб вафот топди ва андин
 сўнг Туғурмишнинг кичик ўғли Арслонни хон қилдилар
 ул тақи ўн йил подшоҳлиқ қилиб, кетганнинг кейинин-

дин кетти эрса, анынг ұғли Асилзодани хон қилдилар. Ул ҳам йиғирми йил дунёлик шаробина асраб, юруб, эсрикликдин айрилди эрса, кўзин очиб кўрдик улур оталарининг қатинда ётиб турур, анынг бир ұғли бор эрди, ул ұғлонға улур отасининг отин кўюб эрди, Арслон теб, Арслонни хон қилдилар (63-бет). Ул тақи ўн йил отаси еринда ўлтуруб вафот топди. Андин сўнг икки ёш ұғлон қолди, аввалқининг оти Кўкам Бақуй, кичигининг оти Саранг Кўкам Бақуйни подшоҳ қилдилар, кўп кичик эрди, яхши ва ёмонни билмас эрди, ул замонда Ўғуз элининг бир ёғиси бор эрди, Қора шит отли, ул Арслонхоннинг ұлганин ва андин ёш ұғлонлари қолганин ва онлар подшоҳлиқ қила билмай Ўғуз элининг оғзи ола бўлуб турғанин эшитиб отланди тақи келиб Арслонхоннинг ўрдасин ва бекларнинг эвларин чопти Кўкам Бақуйни от олдина олиб қочтилар, ул вақт Саранг бөшиқда эрди, ани ёғи ўлжа қилиб олиб кетди, андин сўнг кўп йиллар ўтди. Саранг йигит етишгандин сўнг ақаси Кўкам Бақуйга киши йибарди, мен қоча билмайман, ақам келиб мени олакурсун теб, муни эшитиб Кўкам Бақуй барча Ўғуз элининг лашкарин олиб бориб, Қора шитни чопиб, иниси Сарангни олиб эсон-омон эвина келди. Кўкам Бақуй йиғирми йил подшоҳлиқ қилиб вафот топди.

АРСЛОН УЎЛИ САРАНГНИНГ ХОН БЎЛҒАНИНИНГ ЗИКРИ

Кўкам Бақуй ўлгандин сўнг иниси Сарангни подшоҳ қилдилар, ул тақи ўн йил подшоҳлиқ қилиб, отаси кейининдин кетти. Андин сўнг Ўғуз элиндин подшоҳ бўлған қиниқ уруғиндин Салжуқбой бошлиқ кўп эл кўчуб Сир ёқасинда Хўжанд шахрина келдилар, анда кўп йиллар ўлтуруб, Нур вилоятига бордилар, анда юз йил ўлтуруб кўчуб Урганч бордилар, Урганчда ўлтура билмай кўчуб, Хуросон бордилар тақи Марвдин Абулхонгача ўлтурдилар, ул вақтда Хуросон султон Махмуд Газнавийнинг набираларининг қўлларинда эрди. Уларнинг давлатларининг косалари тўлуб тўкди деб турған вақт эрди, Салжуқийлар Марви Шоҳи жаҳон (жон) шахрини олиб Тугрулбекни (64-бет) подшоҳ қилдилар. Алл Арслон ва Султон Маликшоҳ ва Санжар Мозий муллар шул жамоатдин турдилар, ул подшоҳларнинг ҳикоятларини бизнинг айтмоғимиз ҳожат эрмас, биздин бурунги ўтганлар ул подшоҳларнинг насабларин баён қилмоқ учун чандон китоб айтиб турурлар. Анынг ҳисобини худой таоло

яхши билур. Салжуқийлар туркман бўлуб, қариптош-
миз, теб, элга ва халқға фойдаси тегмади, подшоҳ бўл-
ғунча туркманнинг қиниқ уруғиданмиз тедилар тақи
подшоҳ бўлгандин сўнг Афрасиёбнинг бир ўғли Қайхис-
равдин қочиб, туркманнинг қиниқ уруғининг ичина бо-
риб, анда ўсуб қолиб турур. Биз анинг ўғлонлари ва
Афрасиёбнинг наслидин бўлурмиз, теб оталарини са-
наб ўттуз беш орқада Афрасиёбға өткурдилар. Ўғуз эли
Кўкам Бақуй бирлан Сарангдин сўнг ўз бошина под-
шоҳ кўтариб ўлтура билмадилар, Ўғуз элининг Манг-
қишлоқ ва Абдулхонда ўлтурғанлари Урганчда ҳар ким
подшоҳ бўлса, анға тобиъ бўлдилар ва Хуросонда ўлтур-
ғанлари Хуросонда ҳар ким подшоҳ бўлса, анға тобиъ
бўлдилар ва Мавороуннаҳрда ва ҳар юртда ўлтурғанла-
ри шундақ бўлдилар.

САЛУР, ЎГУРЧИҚ АЛПНИНГ ОТАЛАРИНИНГ ВА ИНИЛАРИНИНГ ВА ЎҒЛОНЛАРИНИНГ ЗИКРИ

Шоҳ малик бузуқлигинда Динглибек бошлиқ Ироқға
борған салур эли кўп йиллар анда ўлтурғандин сўнг
уларнинг ичинда Ўгурчиқ отли бир туғшили йигит пайдо
бўлди, туркманларнинг тарих билатурған кишилари
Ўнурчиқ Алпни ўн олти орқада Ўғузхонға етқариб,
мундақ санаб турурлар ким Ўгурчиқ Алп отаси Қорағо-
зибек анинг оти Қарач (65-бет) анинг отаси Бенамғози
анинг отаси Бўричигози, анинг отаси Қилалғози, анинг
отаси Иналғози, анинг отаси Сулаймонғози, анинг отаси
Ҳайдарғози, анинг отаси Ўтқўвли Ўрус, анинг отаси
Қозон Алп, анинг отаси Энкаш, анинг отаси Эндар,
анинг отаси Ота, анинг отаси Темур, анинг отаси
Салур, анинг отаси Тоғхон, анинг отаси Ўғузхон.
Бу сўз мазах, галат турур. Анинг учун ким
Ўғуз замониндин то бу вақтгача беш минг йил ўтуб
турур, Ўгурчиқ замониндин то бу вақтгача беш юз йил,
олти юз йил бўлуб турур. Ўғуз бирлан Ўгурчиқнинг
ораси тўрт минг тўрт юз йил, ўн олти орқа тўрт юз йилда
ҳарчанд кўп бўлса, тўрт юз эллик йилда ўтар. Бас Ўгур-
чиқнинг тўрт минг йилда ўтган оталарининг оти қани?
Бу битилган ўн олти киши Ўғуз ўғлонлари эркани рост
ва Ўгурчиқнинг оталари эркани ҳам рост, аммо қайси
киши ким эл ичинда машҳур бўлса, ани битиб турур ва
ғайр машҳур кишиларни битмай турурлар. Худой билур-
ким бу битилган кишиларнинг ҳар қайсисининг орасинда
ўн беш ё йигирми кишининг оти битилмай қолиб турур.

Анинг учун айта турурмен ким Ўғуз бирлап Ўгурчиқ-нинг орасинда тўрт минг тўрт юз йил кечиб турур, ҳар минг йилда қирқ орқа ўтса керак ким икки юз орқа ўтгай эрди, бас ғалаг теган нечук бўлур. Бу ғалакнинг гардиши-ни нигмарсаларини унутурмаған турурким бу анинг қатин-да саҳл турур. Бу сўзнинг ғалатилиқи яна бир важҳе, бу ким Салур Қозонни олти орқа ўтуб, еттиланчи орқада Ўғуз-хонга еткуруб турурлар. Эмди бу сўзини ўқуған ва тинг-лаған кишилар яхши фикр қилинг, Ўғузхон бизнинг пайғамбардин тўрт минг йил илгару ўтган турур, Қозон Алц бизнинг пайғамлардин уч юз йил сўнг эрди, қариган чақинда Макка (66-бет) бориб, ҳожи бўлуб келди. Бас Салур Қазан олти орқада Ўғузхонга нечук етар ва тақи Салур Қозон қайи Қўрқут ота бирлап бир замонда эрди, Қўрқут отанинг Салур Қазан Алци махтаб айтган тар-тими (тарихи) бу турур:

Қазғурт тордин ўнғур тошви Салур Қазан ўтри боруб,

Қарбаб югирлатди, тутди.

Ит Бачна кўруб ану эси кетди;

Алплар, беклар кўрап барму Қазан каби.

Бир қозонга қирқ бир отнинг этин салди:

Ул қозонни сўл элвки бирлап олди.

Соғ элики бирлап элга улантурди.

Алплар, беклар кўрап борму Қазан каби.

Кўк осмондин пииб келди, тинли йилан.

Ҳар одамни ютар эрди кўрган замон.

Салур Қазан бошин кесди бермай омон.

Алплар, беклар кўрап борму Қазан каби.

Ўттуз, қирқ минг лашкар бирлап

Қазан Ит Бачна элларили келди қириб,

Бориб бир нечаси қутулдилар кўп ёлбориб,

Алплар беклар кўрап борму Қазан киби,

Турк ва туркман, араб, ажам раиятлар.

Қазан қилди мусулмонга тарбиятлар,

Кофирларни қирди ўшал кўп ғурсатлар.

Алплар беклар кўрап борму Қазан каби.

Андин ҳунар кўтардилар барча ули (улуғ),

Баъзиларга ўрун берди сағли, сўлли,

Бизга бўлди қамуғ элинг ўрни дингли,

Алплар, беклар кўрап борму Қазан каби.

Сабоҳ саёҳ Қўрқут ўлар бўлдунг эмди,

Ул Қазаннинг давлатина дуо қилгил;

Билгил, (67-бет) карвон кетди кўп кеч қолдинг,
Алплар, беклар кўрап борму Қазан каби йўлга киргил
эмди.

Угурчиқнинг ҳикоятин айтилинг: ул замонда Ироқ-
нинг кучли халқи баён-дур эли эрди, Угурчиқ Алл баён-
дур бегининг ҳукмини тутмади, Баён-дурбек Угурчиқ
бирлан ёман бўлди, Угурчиқнинг Баён-дур бирлан уруш-
гүтед қуввати йўқ эрди, минг эвлик эли бирлан Ирақдин
қочиб шамайга келди, тўққуз юз эвлуги салур ва юз
эвлуги қарқин эрди; анда ҳам ўлтурғали Баён-дурдин
кўрқуб, Қрим келди, андин, кўчуб Итил сувини кечи-
б, Ёйик сувини келди, ул вақтда Ола кеник ва Қора қош
теган ерда қаниқли халқи ўлтуруб эрди, онларнинг хон-
ларининг оти Кўктўнли теган, анинг қаниға келиб, бир
неча йиллар ўлтурди, оқлобат анинг бирлап ҳам ёман бў-
луб, кўчуб қочти, Кўк тўнли кейининдин етиб, етти юз
эвлигин олиб қолди, уч юз эвлик бирлан қочиб, Ман-
қишлоқ бориб Қорахон теган ерда уч йил ўлтурди. Кўн
тўнли Угурчиқнинг қайда кетганин билмай турур эрди-
лар, уч йилдин сўнг, эшитиб отланди, анинг отланганин
Угурчиқ эшитиб, эли бирлан қочиб, қутулуб Абулхон
тоғига борди, ул вақтда Угурчиқнинг айтган тарими бу
турур: дундум қочиб қаниқли хондин Қибла сўрдум,

Қор ел ошиб келган эр ўнгиндин дундум (68-бет)

Қарчиларға ерчиларға йўл бошлатдум;

Қояли, қорли икки қўла йўл юмшатдум;

Арқит-арқит кирларға турчум салдум;

Орт ўнгумга бузга солиб кўчум тортдум;

Қар (қир) отимда (тоғ) йўлиндин ошиб, бордум;

Қабоқлидин олинча юрт юртландум кўралдашиб
ортимдин ёғи атди;

Қайқи бошли қати ёйга иш буюрдум;

Қонли иринглиқа енг ўқға қон юргутдум;

Чопса кесар курч-пўлодга туғ боғлатдум;

Қиличим сириб бел эгшамда (энгсамда) қуйи
қаздум;

Ова қинлаб қар (да) ёйлаб балқан ашдум;

Эгса ёсив Қора тоғга ўграб келдум;

Қанқи гуруҳ тўй тутмади анда бўлдум;

Олтун кўзли табушқанни кетурди теб;

Қаз аёғи уч айри тамга бердум.

Қорағози бекнинг тўрт ўғли бор эрди, аввал Угурчиқ
Алл, иккинчи Суварчиқ, учунчи Дудик, тўртунчи Қаба-
чиқ, бу тўртининг ўғлоплари Тангрим буюрса (69-бет)
бир-бир айтилинг, Угурчиқнинг олти ўғли бор эрди, ҳар
кейининдин эгиз бўлуб, отлари бу турур: Берди, Буқа
бир эгиз, Авсар (Ўсар) Қўсаро бир эгиз; Ёбчи Диягли бир

эгиз, Бердининг икки ўгли бор эрди, бирининг оти Қулми ва бирининг оти Қул ҳожи; Қулмининг ўғлонлари Ёвмут ва Қалтак эли турур, аммо Ёвмутнинг икки ўгли бор эрди, бирининг оти Ўзли Темур эрди, бирининг оти Қутли Темур, аммо Ўзли Темурнинг уч ўгли бор эрди, отлари бу турур: Исо ва Мусо ва Баҳром шоҳ; Қутли Темурнинг уч ўгли бор эрди, отлари бу турур: Жуни ва Ширан ва Қучиқ; Қулҳожи ўгли Арсарибой, анинг уч ўгли бор эрди, Иналғози ва Зайналғози ва Мустафоғози; Иналғозининг икки ўгли бор эрди, бирининг оти Тўра ва бирининг оти Сўқман, Лайна ва Чоршанқи бу икки-сининг ўғлонлари турур; Зайналғозининг ўғлонлари Қора ва Бакавул турур (70-бет), Мустафоғозининг ўғлонлари Улуғ Тўпа ва Қунаш турур. Буқа ўғлонлари ички салур турур ва яна бир номада мундақ демишлар ким салур элинда бир киши бор эрди, Энкаш отли хотунининг оти Чачақли, ўғлининг оти Қазан Салур, Қазан Али тегин ул турур, ул замонда бачна элининг бир подшоҳи бор эрди, Тўймадуқ отли, ул келиб Энкашнинг эвин чошиб Чачақлини асир этиб олиб кетди, уч йилдин сўнг Энкаш мол бериб ани қайта олди, Чачақли эвга келгандин олти ой (дин) сўнг бир эркак ўғул топди, Қазан Али онасина бу ўғлонни сен қайдин олдинг теб ёғоч бирлан уруб бошин ёрди. Чачақли айтди: ёғи келди қарариб, қочиб кетдинг бўзариб, тевага миниб кейинидан бора эрдим қабариб, Ит Бачна изимдин етди, теваинг бошин тутди, ичи қайнади, тоши ёйнади, устумга миниб ўйнади, йхтиёримни олди, бу ўғлонни ичимга солди теди, ул ўғловни Ит Бачна элидин бўлди, теб отини Ирак қўйдилар, турк ичинда расм бу турур, итнинг отини Ирак-серак қўймак, Иракнинг бир ўгли бор эрди, Ариқли отли, ички салур Ариқлининг ўғлонлари турур, теб турурлар: ул замонда биз йўқ эрдук, чипин ва ёлган Худой яхши билур, агар ёлган бўлса, гувоҳи бурунқи айтқанларнинг бўйнига (71-бет) Авсар (Ўсар) ўғлонлари тарокимайи салур турур, Дингли ўғлонлари Жаби халқи турур, Ёйчи ўғлонлари бу вақтда Аму сувининг ёқасинда Қора кўл ёқинида ултуруб турурлар, бу чақда ҳам анларни ёйчи дейтурурлар, Ўгурчиқнинг беи ўғлининг наслини баён қилдуқ, аммо Қусар отли ўғлидин насл қолгани маълум эрмас, амди Ўгурчиқнинг иниларининг наслини баён қилалинг. Суварчиқнинг бир ўгли бор эрди, Хуршид отли, Улам Урганчли эли Хуршиднинг ўғлонлари турур, Азлар уруғи Дудиқнинг насли турур. Сақар эли Қабачиқ насли турур. Ўгурчиқнинг инилари ва ўғлонларининг наслларини айттуқ.

Эмди ўага элларни айталиг. Агар ва аймақли эли уйғур Эркил хужа ким ўғузхоннинг ўғли Кунхоннинг вазири эрди, анинг ўғлонлари турур. Ямир эли халқининг асли мундақ турур ким Мангқишлоқда ички салурдин бир киши бир ички салурни ўлтуруб, қочиб Дурунда ўлтурган салур элининг ичина келиб туруб тақи анлардин бир қиз олиб, анда ватан қилиб ўлтуруб турур, барча ямир эли-халқи ул кишининг ўғлонлари турурлар. Бурқас Салур элинда Темур Туғлихон теган бор эрди ва тақи салурдин Исиқ Исмоил отли бир киши бор эрди, бир ердин кела турур эрди, кўрди эрса, Темур Туғли хоннинг эви кўча турур, отдин тушуб ўлтурди, кўч узаб келгандин (72-бет) сўнг, шояд бир нимарса қолган бўлғай теб, юртқа борди эрса, кўрди ким ўчоқ ичинда бир ёш эркак ўғлон ётиб турур. Ул кишининг ўғлони йўқ эрди, аши ўзига ўғуи қилиб сақлади ва отини Бурқас қўйди, барча бурқас эли анинг насли турурлар, тақа ва сариқ салур элинда бир киши бор эрди, Тўй тутмаз тақа ва сариқ эли анинг ўғлонлари турурлар.

СЎНГ ТУРКМАН БЎЛУБ, ТУРКМАНГА ҚЎШУЛ- ГАН ЭЛЛАРНИНГ ЗИКРИ

Эски, ул замонда ким Урганчада Абулхон ва Мангқишлоқ Ўзбекхоннинг ўғли Одил Жонибекхонга тааллуқ эрди. Жонибекхон Уйғур Саниқли Сия тегани туркман ичина йибарди то уларнинг айбли ва гуноҳкорларини сўрсун теб ул келиб, эл ичинда бир йил турди, ҳар ерда гуноҳкор ва айбли бўлса, сўрай турур эрди, навқари ва қуллари кўн эрди, Аёз отли бир қули бор эрди, барча қуллардин пеш қадам ул эрди, туркманнинг гуноҳкорлари ким бошимдин ё молимдин айрилурмен теганлари барчаси бир ерга йиғилиб, Аёзга кўп ришватлар бериб, айтдилар. Ким агар сен бегингни ўлтурсанг, биз элдин олган молларни ва эвдин келтурган қўшини барчасин санға бералинг, ҳар қачон Жонибекхон киши йибариб, сени тиласа, биз халқ сенинг учун қариллалаи ва йўқолали, сени тутуб бермагали тедилар. Аёз кўп молға ва буларнинг ширин (73-бет) сўзина кўнглини бериб, бир кеча гофил ётганда Саниқли Сияни ўлтурди. Хожасининг молиндин Аёзга бир ўғлоқ ҳам тегмади, ҳар ерда қўйған молларға ким яқин бўлса, анлар тилаб олдилар, Саниқли Сиянинг навқарлари Жонибекхон қатиға қайтиб кетдилар, Аёз қўрққаниндин кета билмай Абулхон тоғинда ўлтурған туркманларнинг ичинда қолди, ўшал

йил Жонибекхон Итил сувивинг ёқосинда Сарой шаҳринда ҳақ раҳматиға кетти ва барча эски халқи шул Аёзнинг ўғлонлари турур. Хизр эли салур элиндин Абулхонда Арсарибой теган бор эрди, узоқ умр топқан, давлатли ва мусулмонликқа қўшиш қила турган киши эрди, бу сўзимизнинг далили бу ким ул замонда Урганчада бир азиз киши бор эрди, Шариф отли, шайхлик маснадинда ўлтурган ва ҳам мулла эрди, Арсарибой бориб шайх мазкурға қирқ тева пиёз бериб, инобат қилиб, илтимос юзиндин арз қилди ким биз турк халқи турурмиз, арабий китобларини ўқуб, маънисига етишиб, амал қилмақлик баси мушкул бўлатурур, агар арабий масъалаларни туркий таржима қилиб, иноят қилсангиз эрди, савобға шерик бўлур эрдингиз теди эрса, шайх Шарафхўжа тақи барча масъалайи динийни таржима қилиб, бир китоб эгиб «Муаййинул мурид» от қўюб Арсарибойға берди. Ул вақтдин то бу кунгача барча туркманлар ул китобнинг масъалаларига амал қилатурурлар.

Ул вақтда Эрон подшоҳи Хуросонни Қамабек теганга бериб (74-бет) эрди, ул Хуросон келгандин сўнг эшитди ким Абулхонда Арсарибойнини Мома отли кўркали яхши қизи бор эрмиш теб киши йибариб, кўп мол берайин теди тилатди, бой бермади, бермасин билгандин сўнг Қамабек кўп черик бирлан отлаиб, Абулхонда дукар теган қудуқда Арсарибойни шаҳид қилиб, элини чолиб Мома бекани олиб бориб никоҳ қилиб кўп йиллар сақлади, Мома бекадин ҳеч ўғлон бўлмади, ул сабабдин Арсарибойнинг ўғлонларига киши йибарди, қаринтошларини олсунлар теб, булар Қўлтақ, Қорача мерган теганни йибардилар. Қамабек Мома бекага кўп мол бериб, Қорача мерганга топшуруб йибарди, бир эвли кул тақи бериб эрди, ул қулнинг тўрт ўғли ва икки қизи бор эрди, улуғ ўғлининг оти Хизр, иккинчи ўғлининг оти Али ва учунчи ўғлининг оти Игбек ва тўртунчи ўғлининг оти Қашга, Момабека қари бўлгандин сўнг молларининг барчасини Худой йўлиға берди. Қамабек берган қулнинг ўзи ва хотуни ўлуб эрди, тўрт ўғли ва икки қизни озод қилиб йибарди, тўртуси ҳам эвли ва кўп молли кадхудоилар бўлуб ҳар қайси бир ерда ўлтурдилар. Хизр чура Аму сувининг ёқосинда Гардиш теган ерда өкин экиб экиб ва ҳам чаҳорпойдорлик қилиб (75-бет) улуғ бой бўлди, ул вақтда ўзбекини мўғул дерлар эрди, тўрт мўғул келиб, Хизр чураға етим бўлуб, молларини боқди. Андин сўнг олти салур келиб етим бўлди, анларнинг барчаси давлатманд бўлдилар атроф ва жавонибдин оч ариқ ва чаптурган, олдирган келиб, буларға қў-

шулуб ўлтурдилар, кўп эл бўлдилар, анларнинг юртларининг юқориси Тўи қири ва аёғи Қири кечит эрди, ҳар киши анлардин не халқсиз теб, сўрса Хизрбойнинг қишиларибиз дерлар эрди, бора-бора халқ анларга Хизр элв тедилар, Хизр элиндин бир уруги бўлур. Анга Қутлар (Куртлар) дерлар, анлар Хизр чуранинг наслиндин турурлар. Эмди Хизрнинг иниси Алини айтилинг: Али чўра тақи ақаси-тег Аму сувининг ёқасинда юрт тутуб ўлтурди ва давлатли бўлди, ўзбек ва туркманнинг фақирчи ва мискинни анишг қатишда ўлтурдилар, анларнинг барчасига Али эли тедилар, Али элининг ичинда бир уруги бўлур. мўгулчиқлар теган анлар Али чўранинг наслиндин турурлар, уларнинг юрти Аму сувининг икки тарафинда юқориси Қири кечит, аёғи Ақтам, учунчи иниси Илбек озод бўлганди сўнг Арсарибой ўғлонларининг қатиндин айрилиб ўзга ерга кетмади, анинг ўғлонларига қўллар тедилар, анлар ҳам икки бўлак бўлдилар, бирисина қўллар дерлар ва бирисина чигатой қўллар дерлар. Чигатой демакнинг маънисе ул турур ким Хуросон Темурлининг авладининг қўлинда эркада улуғ тўпа халқи Абулхонда Аму сувининг ёқасинда ўлтурган эркач турурлар. Аму сувининг қибла тарафинда бир Кўк отли киши келиб, фарёд қилиб айтиб турур: мени ўтказишгизлар теб, улуғ тўпалар кема йибариб, ўтказиб, сўруб турурлар, ким бўлурсен ва қайдин қелатурурсен теб уй йигит айтиб турур, Чигатойнинг арлат теган уругиндин бўлурмен, бир кун Хуросоннинг Дурун теган вилоятинда бир печа йигитлар бирлаи шароб ичиб ўлтуруб эрдук, ичимизда бир яхши киши бор эрди, ул мецинг бирлаи урушти, мен ани иччоқ бирлаи сақчтим, ул киши шул замон ўлди, кеча эрди, ўлганин қаринтошлари ҳар бардор бўлмасдин бурун қочиб, сизнинг халқни бутуб келибмен, теги тақи кўп йиллар улуғ тўпа ичинда юрди. Ҳеч киши анга қиз бермади, ахир Ичбек чўранинг ўғлонлариндин бирисе анга қиз берди, андин тўғанларга чигатой қўллар тедилар. Туртунчи Қашқа чўра ул тақи Аму сувининг ёқасинда ачи тенгизнинг яқининда юрт тутуб ўлтурдилар. Анинг ўғлонларина Қора эвдилар тедилар, улуғ ақалариндан давлатли бўлуб, мунинг қатига ҳеч киши келиб қўшулмади, анинг учун ўлтурган ери ёмон эрди, экин экар ери йўқ эрди, мол ўтлар ўти ҳам оз эрди. Тевачи эли Сайинхон авлодидин, ул киши ким мусулмон бўлди. (77-бет) Ўзбекхон алайҳу раҳма эрди, ул Итил сувининг ёқасинда Сарой шаҳринда вафот топди, ўғли Жонибекхон отаси тахтида ўлтурди, Урганч ва боши Қарғали илк ва аёғи Астрободгача ўлтурган турк-

ман Жонибекхонга тааллуқ эрди, хонга айтдилар ким Абулхон тоғи тева ўсгали ажойиб яхши ер гурур теб, бу сабабдин хон ўттуз эвли сарбонни кўчуруб, Абулхон тоғига йибарди, анинг ичинда ҳар уруғдин бор эрди, барчаси маълум турур ким подшоҳлар хизматинда ҳар тоғфадин бўлур, анлар ҳам шундақ эрдилар, Жонибекхоннинг бир кишиси Абулхон туркменига келиб, ҳар йилда олатурган молларини олиб, кўп тевани айтилган ўттузли тевачига тошшуриб кетди, то Жонибекхон ўлгунча Абулхонда ўлтурдилар, онларга тевачилар тедилар Жонибекхон ҳам ҳақ раҳмагига борди ва ўғли Бердибек хон бўлди. Анинг замонинда ҳам тевачилар конлиқ тевани бақиб ўлтуруб эрдилар, Бердибекхон ўлгандин сўнг Узбекнинг ичи бузуқ бўлди, ани Абулхон туркмени эшитиб, хоннинг теваларини таладилар, тевачиларни чондилар, андин сўнг тевачилар очлиқ сабабиндин балиқ овларбиз теб, Қашқа чуранинг ўғлонлари қора эвлилар қатига бориб ўлтурдилар, бир неча йилдин сўнг тевачилар кўп халқ бўлдилар, онларнинг юртларининг юқориси Ақтам аёғи Ўғурча эрди, Қора эвлилар тевачилар ичинда кўп орқа ўлтурдилар (78-бет). Анлардин Халил отли бир туғшили йигит пайдо бўлди, ул вақтда Қора эвлилар ёрли бўлуб эрдилар. Ул сабабдин Халил бошлиқ барчаси арсари халқининг ўнбеги ва яхшиларининг олдиға келиб айтдилар ким ўзунгиз хизматкорларингиз эрдук, кўп оч ва аруқ бўлуб турурмиз, сизлардин ўтувимиз ул турур ким улур Абулхон ва кичик Абулхон тоғининг қўшларин ва өкин өкатурган машмаларин бизга берсангиз сиз ҳар нимарса тесангиз ҳар йилда ани биз сизга бералин тедилар, арсари яхшилари йиғилиб ўлтуруб айтдилар ким улур отамиз Арсарибой сотқун олған улур Абулхонда олти оқар чашма, ўн эва лочин ва ўн саккиз ит олғу ва кичик Абулхонда тўрт эва лочин ва олти эва итолғу бор турур, чашмалардин ҳам нечоқли ошлиқ ҳосил бўлса, анинг ёрини бизга беринг ва тақи аран төгмак учун икиси минг қамиш беринг, ўн улур лочин ва тўрт жўра (чўра) Лочин ва ўн саккиз улур итолғу ва олти сарича ҳар йилда келтуруб беринг тедилар, Қора эвли Халил қабул қилди ва тақи айтди ким бизнинг қўшларини олғали, урганимиз йўқ ва тедилар, ўнбеги ва яхшилар элдин йиғиб айт, эшиттуруб озуқимиз йўқ тедилар, ўнбеги ва яхшилар элдин йиғиб айт, эшиттуруб юз қулоч аргамчи ва олти ўглоқли эчки ва икки тулам (тулум) чўғалик ва бир эшак бердилар Онлар кўп йилларгача бу айтилган нимарсаларни берулар эрди, бу вақтда анларни тоғ сақари дейтурурлар, анинг учун

Қашға чўраининг ўғлонлари турур, Қашға бирлан (79-бет) сақарининг маъниси бир турур.

ЎҒУЗ ЭЛИНА БЕКЛИК ҚИЛҒАН ҚИЗЛАРНИНГ ЗИКРИ

Туркманнинг тарих билатурған яхшилари ва яхшилари айтиб турурлар: етти қиз барча ўғуз элини оғзина бақиндуруб, кўп йиллар беклик қилдилар. Апларнинг бири Олтуп Кўзача Сундун бойнинг қизи ва салур Қазан Алпнинг Ҳали (Хили) бўйи узун бўлур эрди. Иккинчи Қаромиш бойнинг қизи ва Мамашбекнинг ҳали (ҳили) Барчин Салур эрди, анинг қабри Сир сувининг ёқасинда турур ва халқға машҳур турур, ўзбек анга Барчиннинг Кўк кошопа дер, кошинкорли яхши каниз турур, учунчи Қайибойнинг қизи ва чавулдур Бола Алпнинг ҳали (хотуни) Шабати эрди; тўртунчи Қўндибойнинг қизи, Бияган Алпнинг ҳали Кунин Кўркили эрди, Бешинчи Юмақбойнинг қизи, Қақин Қўнақ Алпнинг ҳали тақи бир Кунин Керкли эрди. Олтинчи Алп Арслоннинг қизи Кастан Қора Алпнинг ҳали Керча Бўлади эрди; еттинчи Қиниқбойнинг қизи Дўдалбойнинг ўғли (80-бет) Қимачнинг ҳали (хили) Қўгадли эрди.

Тарих минг тақи етмиш бирда Хоразм мамлакатинда таҳрир топди, таммат китоб битилди.

Илмий-маърифий асар

Ўзбек тилида

Абдулғозий Баҳодирхон

ШАЖАРАЙИ ТАРОКИМА

Мусаввир Х. Меҳмонов, расмлар муҳаррири У. Солиқов,
мусаҳҳиҳ Ш. Соатова, техник муҳаррир Е. Толочко

ИБ № 0552

Босмахованага 14.07.94. да берилди. Босинга 2.02.95 да рухсат этилди. Бичими 84×108¹/₃₂. Босма қоғози. Юқори босма Нашр л. 2,63. Шартли босма табоғи 2,52. Шартли бўқли босмада, нашр ҳажми 2,94. 30.000 нусхада Буюртма № 518. Шартнома № 1—95 Вахоси шартнома асосида.

Чўлпов нашриёти. 700129. Тошкент шаҳри Навоий кўчаси. 30.

Ўзбекистон республикаси Давлат матбуот қўмитасининг Тошкент китоб-журнал фабрикасида чоп этилди. Тошкент, Юнусобод даҳаси, Муродов кўчаси. 1-уй.

He

ك

A

300

الشمس

القمر

الارض

السموات

